

ВИТАЛІЙ ВОЛКОВ

ЗАГАДКОВИЙ
ПЕРСТЕнь

ЗБІРКА ОПОВІДАнь

ВІТАЛІЙ ВОЛКОВ

ЗАГАДКОВИЙ ПЕРСТЕНЬ

Збірка оповідань

diasporiana.org.ua

ВИДАВНИЦТВО „АМЕРИКА“ — ФИЛАДЕЛФІЯ, 1951

ТАЄМНИЦЯ ВОДЯНОГО МЛИНА

I.

Андрій Чубатий належав до старої козацької шляхти. Прапрадід Андрія — Кузьма Чубатий був гордістю Запоріжжя і його кучерявий чуб, від якого й прізвище своє дістав, та молодеча постава викликали захоплення та блиск карих оченят в багатьох тогочасних красунь.

Дарма, що прадід мав гарного чуба — його правнук світив лисиною, як місяць в погідну маєву ніч.

Ми з Андрієм були приятелі ще з гімназійних часів. Випадково, після десятирічної розлуки, зустрілися ми в Дубні, на Волині, в одній корчмі в день „Зимного Миколи“. Андрій вже був одружений. Весела щибетуха — чорноока Катруся, яка колись і для мене не була байдужою, обдарувала Андрія двома синами-близнюками. Під ту пору Андрій вчителював в селі Козлятині на Дубенщині.

Андрій так благально просив мене приїхати до нього на Різдвяні Свята і то конче на Вілію, що годі було відмовитися. Я дав слово і . . . гірко відпокутував за його додержання.

В день Вілії вже о годині шостій рано я почав збиратись у дорогу. День випав „невезучий“. Перш за все я одягнув сорочку на виворіт — це вже був недобрый знак. Далі, стінний годинник, який ішов уже чотири роки без перерви, раптом зупинився, хоч і був заведений ще з вечора. Краватки я шукав добрих пів години по всіх шафах та валізках в той час, як вона спокійнесенько висіла на поруччі крісла під смокінгом.

Наслідок був той, що я спізнився до поїзду на сім хвилин і мусів ждати на черговий аж цілих чотири години.

Щойно о годині другій пополудні я приїхав до Озерян, звідки треба було їхати кіньми ще вісімнадцять кілометрів.

Візника я не скоро знайшов. До кого не звернувся — кожний здивовано погляне на мене і рішуче відмовить.

— Та хто вам, паночку, поїде сьогодні до Козлятина, — сказала мені одна бабуса, — хіба ви не знаєте, що сьогодні не можна їхати через Очерет?

— Чому? — здивувався я.

— Бо на Вілію там лякає і кожний блудить.

— Я нічого не боюся, — відповідаю з усмішкою.

— Коли не боїтеся, то попробуйте щастя в старого Ониська, бо крім нього ніхто більше на це не відважиться, — порадила мені бабуса, похитуючи сумнівно головою, і показала на Ониськову хату, що стояла осторонь на краю Озерян.

Присадкуватий кремезний дідуган Онисько погодився неохоче відвезти мене до Козлятина і то за добру плату.

— Щось небезпечно сьогодні їхати, бо мій бичок тримає хвоста на спині та й свиня весь час неспокійно хрюкає, — пояснює мені Онисько, уникаючи очевидно сказати причину своєї неохоти. — Буде метелиця і ми обов'язково заблудимо. А чи не краще відложити це до завтраго?

— Ні! Ні в якому разі! — заперечив я рішуче. — Я мушу сьогодні власне бути там, бо на мене ждуть. Тим більше, що я дав слово!

— Воля ваша — зітхнув Онисько. — Заждїть в хаті, доки я приготую санки та погодую коні.

Стара Онищиha, досить привітна жінка, запропонувала мені місце біля печі. В хаті вже було прибрано і стіл накрито чистою скатертею. Відчувалося, що ро-

бота була закінчена і старі спокійно коротали час до вечері.

— Ви десь видно не з наших сторін, — так почала розмову Онищиха, — коли хочете конче сьогодні їхати до Козлятина.

Я підтвердив.

— Ой, паночку, не їдьте, сьогодні, бо будете блукати і страху наберетесь. Щороку в цей день, як смеркне, починає лякати біля Очерету. Почнете блудити, та ще й крий Боже, у ставок ускочите!

— А як давно вже там лякає? — питаюсь.

— О, вже яких двадцять років! Це від того часу, як старий мельник Влас повісився, саме на Вілію. І треба ж було йому вибрати таке місце, щоб людям спокою не дати: на березі, поміж трьома соснами, там таки в своєму Очереті зараз же біля тракту! А ви мусите тудою їхати, бо іншої дороги немає.

Я насторожився. Вже не один випадок я мав у своєму житті, особливо зі страхами. Чому ж не прослідити і цей, коли трапляється така нагода? Я попросив Онищиху розказати докладніше про ці страхи в Очереті.

Як виявилось Онищиха була здібна оповідачка, бо частенько вживала гарних зворотів з волинського лексикону, де дотеп та гумор йдуть у парі з глибокою народною мудрістю, що ще більше захочувало до уважного слухання. Оповідала, як кажуть, до ладу і до складу.

Це була цікава і разом з тим сумна історія.

II.

Вже досить літнім парубком заблукав Влас до Козлятина і тут попросився в найми до одного багатира — вдівця Івана Безручка. Безручко мав сина Петра та доньку Тетяну. Працю господині виконувала далека

родичка Івана — Приська. Злі люди говорили, що то була не родичка, а звичайна коханка.

Ніхто не знав, звідкіля походив Влас, а що парубок був пристійний, чесний, роботящий, і зо всіма привітливий, то скоро ввійшов у ласку не тільки свого господаря, але й цілої громади, і ніхто вже не допитувався про його минуле.

Влас був майстер на всі руки: і до коси, і до сокири, і до молотка, і до колеса. Все знав і все вмів.

Згодом Влас з Тетяною покохалися. Старий Іван дав свою згоду і на прохання Власа взяв для нього в оренду громадський ставок, що звався Очеретом, та допоміг йому грішми поставити водяний млин. Очерет знаходився в двох кілометрах від Козлятина поруч з державним лісом.

Від того часу зажив Влас з Тетяною в Очереті відлюдно, рідко коли показуючись на селі. Зате, починаючи від ранньої весни та кінчаючи глибокою осінню, Влас щонеділі, в супроводі Тетяни, ходив до лісу і все збирав різні рослини, квіти, ягоди, гриби тощо. Часом зимою здирав мох з дерев та засохлий сік-живицю. В вільні хвилини шпортався вдома біля лісової здобичі: сортував, сушив, молов, робив якісь „контракти“ (очевидно екстракти). Частина продавав до аптек. Кажуть люди, що Влас мав велику знахорську книгу, в якій були намальовані всі лісові рослини, але ніхто цієї книги не бачив.

Чотири роки Тетяна не мала дітей і щойно на п'ятий рік вродила доньку Галину, однак сама від породу вмерла.

Сильно затужив Влас і все своє кохання переніс на Галину. Щоб ви тільки побачили, як ходив коло неї: і мамку наняв, щоб годувала, і бавив її, і хував, і дмухав... Іноді мати не потрапить так пестити свою дитину, як це робив Влас.

Одного разу знайомий господар з Козлятина привіз до Власа жито змолоти. Несподівано захворів в нього кінь — поклався на землю й не міг більше піднятися. Кликнув господар Власа, щоб допоміг йому коня підвести. Обмацав Влас коня на всі боки, розпитав дещо господаря та й приніс із своєї комірчини якогось настою з зілля коневі напитись та масти живота натерти. За пів години кінь підвівся сам і вже більше не хворів. Відразу рознеслася по селі, а згодом і по цілій околиці, чутка, що Влас худобу лікує. Почали приходити до Власа люди за порадою, почали приводити худобу всяку і згодом й самі почали лікуватися в нього.

Влас не відмовляв нікому. Скупчено, уважно вислухував людські жалі, пробував місця, де болить, міряв гарячку, дещо розпитував та йшов до своєї комірчини, куди нікого не впускав, і приносив звідтам відповідні ліки.

Бувало, правда, рідко, що Власові ліки не помогали, однак не було випадків, щоб хтось від них помер.

А то знов було таке диво. Був один дідич, що мав у своєму фільварку багато щурів, переважно в стайні, і то так багато, що виїдали весь овес коням, а як котрий кінь хотів відігнатись, то кусали його за це неймовірно. І яких тільки засобів дідич не вживав — нічого не помагало. Селяни порадили звернутися до Власа. І що б ви не думали? Обійшов Влас всі щурячі місця, в деякі нори чогось понасипав, щось пощептав, звернувшись до сходу сонця, сплюнув на всі чотири сторони, тричі перехрестився та й каже: „Не журіться, паночку, щурів більше не буде“. І дійсно, через ніч всі щурі зникли мов замело. Пастухи присягалися, що бачили на власні очі, як щурі помандрували вночі з фільварку до сусіднього лісу. Навіть казали, що найбільший щур ішов попереду та показував усім дорогу,

а ззаду кількох великих підштовхувало слабших, щоб скорше йшли.

А короста на конях? Від його ліків зникала на четвертий день! Він навіть сухоти лікував, якщо не були задавлені.

Ви думаете напевно, що Влас брав гроші за своє лікування? Ні-і-і, борони Боже! Та де ж би він там за це брав! „Це Божа рослина, то й заплата належиться Богові“, казав Влас і велів віддавати гроші на церкву. Грошей йому не бракувало: був такий великий завіз, що мусів ще два жорна поставити і вже молот на чотири. Це була свята людина, Царство йому Небесне! (Онищиха при цих словах встала й побожно тричі перехрестилася).

А Галина тимчасом виросла, вилюдніла і стала першою красунею на цілу околицю. Вся в батька вдалася: і з лица, і з постави, і з характеру. Її мамка була жінка спокійна, побожна, несварлива і добра господиня, тільки щось на неї навинуло: стала скупа і то чим далі, то все скупіша. Цю свою ваду, не дивлячись на дбайливу опіку Власа, встигла таки частинно прищепити Галині, бо коли приходили люди до Власа по ліки, Галина почала за намовою мамки брати від них гроші і складати собі на посаг. Люди давали з великою охотою, мовляв, без грошей ліки нічого не допоможуть. Це все робилося потайки від Власа. Отож то від цього все й почалося, бо Бог з неба все бачить! (Онищиха побожно підвела очі на образи, що так рясно висіли на покуті).

В тому часі переїхав до Козлятина на парохію новий дяк, „Госми“, як його всі прозивали. Це був маленький сухенький дідок з рідкою борідкою і великим червоним носом, на котрому сиділа гуля завбільшки горіха. Дяк був вдовець і мав двох синів: старшого Данила — п'яницю та розбишаку, і меншого Дмитра — спокійного, чемного і гарного хлопця.

З Галиною Дмитро познайомився у Власовому млині, куди часто приносив жито молоти. Дяк своїх коней не мав, бо майже всі гроші пускав на чарчину та чортове зілля (тютюн), і бідний Дмитро мусів носити жито таку далечінь на своїх плечах.

Молоді заприятинилися. Тепла приязнь згодом непомітно перейшла в палке кохання.

Дмитро подобався старому Власові. Не раз старий мріяв про подібного зятя, тому й ставився до нього дуже добре, і завжди старався змолоти йому жито в першу чергу, з чого очевидно Дмитро не дуже був вдоволений, бо це тільки скорочувало йому час перебування в млині поблизу Галини. До речі, Галина часто допомагала батькові в млині, особливо коли приходив Дмитро, хоч Влас її до цього й не змушував.

Хоч Влас і був прихильний до Дмитра і може навіть потайки мріяв мати його за зятя, то однак ніяк не міг змінити свого ставлення до дяка: він його не любив за пристрасть до горілки, як зрештою не любили дяка й Козлятинці, але це вже з другої причини: за його службу в церкві.

Діло було таке. Коли дяк читав на вечірні „Часи“, треба було перед „Іже на всякое время“ виголосити „Господи помилуй“ сорок разів. Дяк виголошував нечітко і „Господи помилуй“ у нього звучало як „Госми“. Його навіть за це прозвали „Носатий Госми“. Виголошення сорока „Госми“ відбувалося завжди врочисто. Коли наближався цей момент, дяк витягав з шафи чотири книги і клав їх на аналої. Тоді вже всі люди знали, що зараз почнеться сорок „Госми“ і тому приготувалися рахувати ці „Госми“ разом з дяком. Потім дяк старанно відкашлював, витирив брудною хустиною свого червоного носа з гулею і виставляв вперед свої костляві руки. Наступала врочиста хвилина. В церкві була така тиша, що можна було муху почути. Навіть діти причаювалися, бо знали, що за найменше

виявлення себе в цей момент словом чи ділом діставали в нагороду доброго ляпаса по певній частині тіла. Дяк, заломлюючи по черзі кожний палець на обох руках, починав виголошувати „Госми“. Відчисливши десять дяк ховав одну книгу до шафи і починав рахувати другий десяток. В цей час ціла церква, як загіпнотизована, маневрувала руками. Пальці ходуном ходили: то заломлювалися, то випростовувалися, а сотні губ шепотіли рахунок. Вся процедура в дивнім напруженні відбувалася до часу, поки четверта книга не зникала з аналою до шафи. Найголовнішою атракцією був четвертий десяток. Завше в цім місці мусів „нечистий“ поплутати. За пристрасть дяка до горілки, як мене завіряла Онициха. Річ у тому, що завжди в середині четвертого десятку дяк закашлювався, витирав носа брудною хустиною і... губив рахунок: останній десяток закінчувався переважно числом девять. Воно б ще нічого, коли б люди в той час не загадували. А то, бувало, загадає котрась бабуня: нарахує дяк сорок „Госми“ — корова приведе телицю, нарахує тридцять девять — буде бичок. Або вагітна ворожить: чи сина Бог дасть, чи доньку? Загадували і на врожай, і на мед, і на невістку, і на зятя, і на всякі інші потреби. А дівчата — то все на суджених.

Часом дяк до того закашляється, що нарахує лише тридцять вісім — це вже всіх збивало з пантелику. А, не дай Боже, нарахує сорок один — це вже віщувало нещастя, бо люди міркували так: не дорахував у голос, то міг дорахувати в думці, але нарахувати більше, ніж стоїть у книзі — це вже переступлення закону.

Був такий випадок. Одна баба загадала на теличку. Дяк нарахував сорок один „Госми“. І — уявіть собі — корова скинула неживе теля! Не стерпіла баба і при першій нагоді добре огріла дяка коромислом по плечах та все приказувала: „А не рахуй, вражий сину, більше, ніж у книзі написано“, і вже на відхідне додала:

„На другий раз то я тобі ще твою чортову гулю з носа здеру“.

Дяк врешті зрозумів, у чому справа, і старався рахувати докладно, але це не завжди йому щастило — усе діло псував кашель.

От через це й не любили Козлятинці свого дяка.

III.

Жадне кохання не вкриється від людського ока. Не вкрилося й Галинине від батька. Почав старий Влас слідкувати. Переконавшись, що це діло є дійсно правда, Влас просто запитав Галину. Та, засоромившись, підтвердила. Влас дав свою згоду. Галина тоді сміло довершила справу сама, бо Дмитро був трохи „млямля“ і не мав такої відваги.

Здавалося, що все йшло гаразд. Влас лікував, слава росла, завіз до млина збільшувався, а Галина з Дмитром розкошувалися в коханні. Галина призбирала чимало грошей і почала потрохи справляти собі виправу, в чім старанно допомагала їй мамка.

Настала чорна година. Прийшов час на Дмитра йти до війська, „в москалі“, як тоді казали. Влас з дяком заметушилися. Дяк хвалився, що має в місті знайомства і що все буде гаразд. Влас зі свого боку заручився поміччю того дідича, якого вибавив від щурів. Але ніщо не помогло. Дмитра взяли. Попрощав бідолашний свою кохану та й подався в глибоку чужу „Расею“ на цілих три роки.

Настали для Галини сірі будні. Влас увесь час розраджував її, як тільки вмів. „Три роки — це не вічність, і пройдуть як сон“, потішав він.

Через рік несподівано приїхав Дмитро на двотижневу відпустку. Галина неначе на світ народилася, але разом з цим зміна туги на радість і після того почуття нової розлуки — це все так поділяло на ніжну психіку

недосвідченої ще Галини, що її запоморочило: втратила рівновагу духову і перестала володіти собою.

Немає початку, який би не мав кінця. Скінчилася відпустка і чар кохання розвіявся як дим.

Прошло щось зо чотири місяці від останнього відїзду Дмитра. Галина все більше впадала в задуму. Від веселощів та блиску очей і сліду не залишилося.

Нещастя, як той горох в повній жмені: не встигнеш підняти одну горошинку, що скотилася на землю, як вже за нею сиплються інші. Так було й з Галиною. Розпочалася „гапонська“ війна і Дмитра, як барана на заріз, погнали на Далекий Схід боронити чуже для нього „отечество“. Це вже був тяжкий удар і для Власа і для Галини. Взаємно потішали себе, що не всіх на війні вбивають і що може якраз, Бог дасть, Дмитро щасливо поверне додому, однак кожне в душі не вірило в щасливий кінець, хоч іскра надії ще жевріла в їхніх серцях.

Жевріла іскра та й погасла: старий дяк дістав з військового правління повідомлення, що його син Дмитро чесно зложив свою голову на вітвар „отечества“.

За одну ніч батько з донькою посивіли.

Власові турботи подвоїлися. Ще втрату майбутнього зятя можна було перенести, бо не один з порядних господарських синів рахував би за велике щастя взяти собі Галину за жінку, та коли б не сподівана дитина! Хто ж захоче одружитися з покриткою?

Галина заламалася. Одного вечора, як вже смеркалося, кинулася бідолашна у ставок. Один тільки раз показалася її голова над водою — видно про щось згадала Галина у цю смертну годину, бо скрикнула пронизливо: „Тату! Віддайте мої гроші на...“ Так і не докінчила свого останнього заповіту...

Саме на ту пору вийшов з млина Влас. Почувши дорогий голос і побачивши останню трагедію безталанного життя Влас кинувся мерщій до човна. До нього

прилучилося кількох господарів, що були на той час у млині . . .

Витягнули Галину на беріг уже мертво. Всі Власові зусилля та знахорство були нінащо: те, що забрала неблагана смерть, не повернути вже назад, ніколи . . .

Влас від того памятного часу ходив як непритомний. Деякий час ще молов людям відрухово, потому і млина замкнув.

Пройшла осінь. Влас ніде не показувався. Один раз тільки на Зимного Миколи прийшов до церкви, щоб відслужити парастас за покійних. А коли надійшла свята Вілія — пішов кудись і пропав . . .

Знайшли Власа щойно на другий день Різдва мертвого і поховали там таки під березою.

Від того часу щороку на святу Вілію пускає Влас свого млина, а сам ходить по всьому Очереті та шукає грошей, що Галина наказала кудись віддати . . .

IV.

— Вже можемо їхати, — вивів мене з чару оповідання старись Онисько, заходячи в хату. — Треба спитися, бо буде метелиця!

Я швидко одягнувся, подякував бабуні за цікаве оповідання і ми вирушили в дорогу.

Ми вже почали минати Липовку, як розпочалася хуртовина. За Липовкою простягався степ. До Очерету було дев'ять кілометрів, а там ще два й Козлятин. Вітер усе міцнішав і потім змінив напрямок. Почало жбурляти снігом просто в обличчя. Здоровий розум підказував, що краще переждати до ранку в Липовці, якби не слово . . . То ж я дав слово, що буду в Андрія ще сьогодні!

Коні почали йти кроком. Санки грузли. Я відвернувся від вітру, щоб не засипало очей. Степова одностанітність, кружляння сніжинок під носом, сопрановий

вий вітру та рівномірні підштовхи санок почали мене вколисувати. Онисько з початку повертався то в один то в другий бік, щоб уникнути вітру, аж врешті заспокоївся і завів вривану розмову з кіньми. Я почав дрімати.

Як довго ми так їхали — я не знаю. Годинник був схований далеко, а розціпатись так не хотілося...

Щось бамкнуло в далечині. Раз... другий... третій...

Онисько швидко обернувся до мене:

— Починається, — зашепотів він.

— Що? — питаю так само тихо.

— Страхіття! — ще тихше, але роздільно, з ноткою страху у голосі, пояснює мені Онисько. — Чуєте дзвін?...

— Та чую! — мені стало чомусь трохи лячно.

Коні трохи насторожилися, але кроку не змінили.

А дзвін усе гудів і гудів, та так рівномірно, жалібно...

— А тепер чуєте? — знов питає Онисько.

— Та я весь час чую дзвін.

— Ні! Не дзвін, а млин!...

Я прислуховуюся. Нараз вітер зупинився на одну хвилину і я почув, що щось гуде, наче жорна, з виразним характерним стукотінням.

Не встиг я ще зібратися з думками, як щось тяжке, незмірно велике, мов та хмара, насунулося на нас, завило, заскиглило і тут же перед нами з великим шипінням та тарахкотінням розсипалося. Коні захропіли й стали. Онисько підскочив, перехрестився, схопив батога й вдарив по конях. Санки зірвалися зі скрипом, мене степенуло, підкинуло і з силою жбурнуло кудись. Я відчув, що падаю на щось таке мяке, мяке...

Хвилину мабуть зо дві лежав я плазма, нічого не розуміючи, з головою встромленою у сніг. Певно мій

мозок здеревенів на той час, бо не видавав зі себе жадної думки. Я знаходився в стані нірвани.

Вивів мене з цього стану дуже дивний голос, що владно наказував:

— Встань! Піди в млин! Під собійкою лежать гроші... Віддай їх на церкву!

З великою натугою я відвівся. Перше, що впало мені в око, були контури дерев. Чотирьох дерев, з яких одне було ясніше, якби береза. Я підвів очі і... знов повалився на землю, але вже цілком непритомний.

Я міг би ще й сьогодні запрягнути, що тоді на березі я бачив людське тіло, ніби зачеплене за ший шнурком, і що одна рука кивала, ніби приманювала мене до себе.

Прокинувся я від настирливого шарпання мене за плечі. Це був Андрій. З боку стояв Онисько і весь тремтів. З тяжким зусиллям посадили мене на санки і відвезли до Козлятина.

По дорозі я довідався, що Онисько з переляку погнав до Козлятина і щойно там завважив, що мене згубив. Це ще більше налякало його, бо тремтячим голо- сом присягався Андрієві, як то він віз самого Власа ніби то до Андрія і яку штуку вчинив з ним Влас біля Оче рету. І тільки запевнення Андрія, що це дійсно на мене він чекає сьогодні і що з переляку Онисько згубив по дорозі саме мене, переконало Ониська негайно вернутись разом з Андрієм і забрати мене.

V.

Пригода в Очереті обійшлася мені порівняно дуже дешево: відморожений кінчик носа, легенький нежит і... згублений капелюх, якого вже не було часу шукати.

На третій день Різдва я вже почував себе цілком добре. Зараз же після обіду комісія у такому складі:

місцевий священник о. Микола, мій приятель Андрій. Власів швагер Петро, який ще жив під ту пору, хоч і був дуже старий, і я — вирушили на Петрових санках до Очерету.

В Очереті царювала повна тиша. Оглянули дім. Зайшли також до таємничої комірчини Власа. Там були господарями тільки порох та павутиння. Я шукав за знахорською книжкою, але, крім посортованого зілля, засушених ягід і грибків та кількох фляшин із поцвілою різнобарвною рідиною, нічого не знайшов. На всьому вже час поклав свою печать.

Ми пішли до млина. Така сама запушеність, як і в хаті. На горищі, на полудневій стороні за четвертою кроквою від сходу під собійкою видніла полова. Вона була збита в тверду купу й покрита мохом та цвіллю. Коли я простягнув руку до цієї купи — з-під собійки вилетіла перелякана сова і сіла під дахом на бантині. Полова була трохи тепла. Я розгорнув її і намацав якусь коробку. З великим зусиллям, зламавши при цьому якусь дощину, я витягнув коробку на денне світло.

Це була дерев'яна майстерно вирізьблена касетка, яка замикалася. На диво ключ стремів у замок. Ми відкрили касетку. Посередині лежала, тепер уже безвартісна, пачка паперових російських рублів. Вона була обв'язана жовтою шовковою стяжкою. Збоку на дні лежала маленька коробка від сірників. Там були золоті „п'ятьорки“. Ми перерахували. Було 360 рублів паперовими грішми та 40 рублів золотом.

Ми переглянулися. Я подивився уважно на Петра. Петро мотнув потакуючи головою і я передав касетку з грішми священникові. О. Микола перехрестився, та й каже:

— Влас і Галина переказували на церкву тільки гроші. Завдяки ж вам — тут він звернувся до мене — ми маємо можливість виконати їх останню волю. Нехай ця касетка залишиться для вас на спогад.

Я зиркнув на Петра.

— А вже ж, що так, — підтвердив Петро і також чомусь перехрестився.

Від такого подарунку годі було відмовлятися і касетка перейшла на мою власність.

На цьому оглядини Очерету були закінчені.

VI.

Минуло чотири роки. Про свою пригоду в Очереті я давно забув та й часу не мав на спогади. Одного вечора, коли вернувся з праці в школі, застав у себе на столі лист. Андрій запрошував на хрестини. Хвиля споминів про Очерет та трагічну долю його власників, особливо Галини, сколихнула мою душу. В той вечір я зненавдив війну.

Чудовий запашний місяць травень, особливо на Україні, з його прекрасними квітами, ніжною зеленню та співами соловейка п'янив мене. Я з великою насолодою їхав до Андрія на хрестини. Цілу дорогу я мріяв, а на душі було так солодко-тужно...

Вже й Очерет минули, а я все ще мріяв про гарне життя і мені здавалося, що ще трохи — і світ зміниться і людські серця запалають безмежною любов'ю...

Дуже радісно зустрів мене Андрій. Чорноока Катруся знов обдарувала його двома гарненькими, як янголятами, дівчатками. Також близнюками. Андрій дуже тішився і лисина його ще більше сяяла.

Був на хрестинах і о. Микола. Дуже зрадів, що мене бачить.

О. Микола оповів, що Очерету вже й не пізнати. Тепер там господарює молодший син Петра і млин так само гарно працює, як це було за Власа. В Очереті вже більше не лякає.

О... Д... АРБОДАНАСКО

I.

Недалеко від міста Рівного, на Волині, розкинулося багате українське село К. Невеличкий гайок, що лучився північною стороною з державним лісом, ніжно охоплював село з трьох сторін. Посеред села, поруч із стародавньою деревляною церквою, стояла школа, в якій учителював мій приятель Петро Думний.

Одного осіннього вечора, з приводу смерті Петрового брата — Олекси Думного, відомого громадського діяча, зібралось в Петра кількох друзів, у тому числі і я, щоб у тісному гуртку згадати покійного теплими словами та одночасно поділитися думками про дальшу громадську працю серед нашого селянства. Сердечна бесіда про діяльність покійного та про його трагічну смерть непомітно перейшла на спогади про різні загадкові випадки, пов'язані частинно з позагробовим життям.

Була вже перша година ночі, коли ми, після скромної вечері, почали прощатись з Петром. Трьох із нас залишилося в Петра ночувати, двох пішло до сусіднього села М., а я вирішив вертатись до Рівного.

Шлях з села К. до Рівного оминав гай і виносив шість кілометрів. Була ще інша дорога, коротша на два кілометри, що вела просто через гай. Околицю я знав дуже добре, тому вибрав коротшу дорогу.

Стара мудра приповідка каже: „Хто дорогу простує, той вдома не ночує“. Правдивість її я незабаром пізнав, як кажуть, на власній шкірі.

Ніч, хоч і була темна, зате зоряна, і я був цілком певний, що за годину вже буду спокійно спати на своєму ліжку, але . . . „людина передбачає, а Бог добачає“.

Охоплений думками підо впливом цікавої бесіди я почав заглиблюватися в гай. Моя уява творила різноманітні картини загадкових фактів, побуджуючи розум до аналізу тих подій та шукання причин їх повстання.

Різкий крик пугача пробудив мене з задуми. Я оглянувся і очам своїм не повірив: від гаю й сліду не залишилося! Я опинився в справжньому лісі з величезними дубами та густими колючими чагарниками. Якже це воно сталося? Яким чудом я тут опинився? Ясна річ — зблудив! Треба мерщій шукати дороги, бо інакше Бог зна куди можна зайти. Зорієнтуватись по зірках було годі — ціле небо було вкрите хмарами. Починаю шукати шляху своїм старим способом: роблю десять кроків взад — кущі; вертаюсь на попереднє місце і роблю десять кроків вправо — знов кущі; знов вертаюсь і роблю те саме вліво — так само кущі. Зле. Повторюю цю саму процедуру на двадцять кроків — та сама історія! Ну, думаю, це то вже я добре напростував. Видно, десь нечистий попутав — бий тебе сила Божа! Вибираю напрямок навмання та йду далі — що вже буде, то буде.

Так ішов я може з годину. Дуби чередувалися зі соснами, а що вже ті чагарники, то нехай Бог милує — святочний одяг став буденним, а про лице та руки, то вже годі й згадувати. Відчуваю раптом, що йду вниз. Ага, балка! Обережно спускаюсь. На дні тихенько шепотить потічок. Перескакую й падаю на щось м'яке. Торфовисько. Руки й ноги вгрузли. Обережно підводжусь і помалу ступаю далі. Нарешті твердий ґрунт і протилежний беріг балки. Вилажу на верх та йду далі. Не зробив ще й сто кроків, як раптово спотикаюсь і падаю на якийсь горбок. Підношусь і . . . стук головою об якусь поперечку. Пробую руками — хрест! Так, правдивий хрест, а я стою на могилі . . . Я в сторону —

другий хрест! Невже цвинтар? І звідкіля він тут узявся? Щось ніколи не чув про цвинтар у лісі. А тут, як на злість, ані одного сірника при мені, а до того ще й годинника згубив. Я зніяковів. Не те, щоб я злякався, але стало якось моторошно, неприємно... Треба мерщій вибратись із цього царства мертвих, мабуть і село десь недалеко. Наслуховую. Мертва тиша. Подаюсь вперед — знов могила та хрест! Який же напрямок вибрати? Може краще назад повернути та обійти цвинтар? Якесь передчуття охопило мене, ніби якийсь таємний голос зашепотів у мені: „Не обертайся! Йди вперед!“ Не послухав. Обернувся і... остовпів: напроти мене стояла висока, струнка, біла постать з витягнутими благально до мене руками... Я так і приріс до землі, не годен був навіть пальцем рухнути, тільки серце раптово застукотило тяжким молотом...

Галюцинація? Ні, це не була галюцинація, це була тверда, реальна дійсність, бо в тій же хвилині я почув правдивий жіночий голос, скорше благальний, вривчастий шепіт: „Слухай! Білий дім... три вікна... середина дошками... праворуч вода... олеандер... три цвіти... не можу зазнати спокою... кров... багато крові... О... Д... Арбоданаско...“ Не докінчила. Її ліва рука опустилася, а права витягнулася в сторону, якби хотіла щось показати, і з криком: „Це він!“ біла постать піднесла благально руки до гори. Я відрухово зиркнув в напрямі, куди показала рука білої постаті і...

Те, що я відчув і пережив у ту хвилину, я не в стані докладно описати — не вистачає слів. Варто лише пригадати мій настрій вже від однієї зустрічі з білою постаттю. Це вже було щось понад людські сили... Це була пара розпалених злих очей, яка хутко наближалася здаля впрост до мене. На віддалі заледве п'ятьох кроків очі несподівано зупинились і в цю ж мить по лісі рознісся шалений вий голодних вовків, попереджений, як мені видалося, клацанням зубами. Я весь затремтів,

по тілі пройшов мороз, на голові піднеслося волосся, потім стало горяче. Вовк! — промайнуло в думці. — Видно, що вже вибила моя година! Оборонитись не маю чим, навіть звичайного ножика не взяв зі собою . . . Голі руки перші впадуть жертвою, далі горло . . . брр! „Не бійся!“ — зашепотіла біла постать. Що за іронічне попередження! Відчув, що сили покидають мене, в очах потемніло і я, мов підкошений, повалився на землю . . .

II.

Сонце вже високо піднялося, коли я прокинувся після свого зомління. Все тіло моє було розбите, мов після тяжкої фізичної праці. Ліва рука затерпла. В першій хвилині я ніяк не міг зрозуміти, чому я опинився тут, але пам'ять поволі привернула мені зі всією ясністю вчорашню подію. Зірвавшись на рівні ноги, я почав оглядати місцевість. Так, он воно що! Я знаходився не дуже далеко від краю ліса на тих трьох могилах, що були віддалені від Рівного на п'ятнадцять кілометрів і які були відомі як місце, де „лякає“, і де кожна людина, якщо трапляла туди вночі, мусіла, згідно з переказами, блукати аж до ранку.

Вертатись домів пішки було за далеко. Я пішов на двірець Р., що знаходився в трьох кілометрах від цього страшного місця, і сів на поїзд. Всю дорогу стояла перед моїми очима біла постать, а колеса вагонів виступували монотонно: арбо-данаско . . . арбо-данаско . . . Що означало це слово? Або: о . . . д . . .? Чи це не були часом ініціали Олекси Думного? Чи це не його дух благав пімсти за передчасну смерть? Я пригадував усі подробиці його смерті, але його трагедія не мала нічого спільного ні з білим домом, ні з трьома вікнами, ні тим більше з яким-небудь олеандром. Якщо візія була лише твором хворобливої фантазії в наслідок наших оповідань у Петра, то тим дивнішими були слова білої по-

статі, котрих ніколи не мав в думці і ніколи не чув від інших людей.

Нарік я дістав посаду вчителя в містечку К., в двадцяти кілометрах від Рівного. Мені вже не раз траплялося змінювати місце перебування. Кожний раз, сідаючи на новому місці, першим своїм завданням я ставив об'знайомлення з околицею. Причиною до цього була не тільки особиста цікавість, але — і то головніше — щоб докладно знати місцевість для передбачуваних прогулянок з учнями школи. Те саме я зробив і в містечку К.

Вже першого недільного ранку при чудовій погоді я вирушив, як звичайно, пішки до сусіднього села С. з таким розрахунком, щоб на протязі дня обійти хоч північну околицю нашого містечка в промені хоч десятків кілометрів. Село С., віддалене на два кілометри від містечка, було в деякій мірі курортне і було місцем літніх відпочинків мешканців міста Рівного, бо знаходилося серед соснового лісу, біля залізниці й мало дійсно чисте, дуже приємне повітря. Там, поруч зі селянськими хатами, були побудовані досить гарні вілли з садками та цвітниками; деякі були навіть оригінальні й подекуди претенсіональні, а особливо одна чомусь мене дуже зацікавила, очевидно з огляду на свою дивну незрозумілу структуру будови.

Це був невеликий, біленький, з натяком на стиль кубатури й одночасно з домішкою трохи готицького і трохи з натяком на московський „терем“, півповерховий дім. Одним словом, це був такий чудернацький стиль, що окреслити його напевно не потрапив би і визначний архітектор. Полуднева половина цієї „вилли“ була партерова з відкритою цементовою площею замість даху, обнесеною довкола залізною балюстрадою з фігурами півників по середині і двох львів по кутах. Північна половина була поверхова, при чім поверх нагадував російський „терем“ з характеристичними „коніками“, а над те здіймалася готицька башта, яка мала

трикутні вікна, гострим кутом звернені до низу. Башта закінчувалася зверху довгим вершком з трикутником в основі.

Але мої оглядини не були довгі, бо їх перервав мій знайомий інженер Остапчук, який приїхав до села С., щоб підшукати собі віллю на літо. Побачивши мене, Остапчук дуже втішився і відразу ж потягнув за собою, щоб порадитись щодо однієї вілли. Потім відвіз мене своїм автом до містечка К., а сам вернувся до Рівного, бо зачав накрапати дощ.

Того ж вечора я забарився допізна і коли вже мав намір іти спати, а це було біля години дванадцятої вночі, я раптом почув три рівномірні удари в вікно. Це мене здивувало. Я вийшов надвір. Нікого. Я обійшов цілу школу довкола — ні живої душі. Може це хто зі знайомих пожартував? Я увійшов у хату і став ждати, але надаремне — ніхто не прийшов і стук також не повторився.

На другу ніч я знову засидівся біля книжок. Приблизно о тій самій порі, що й попередньо, я знов почув три удари в вікно, однак на двір уже не вийшов. Стук не повторився.

На третю ніч я приготувався і став дожидати на удари в вікно біля вихідних дверей, щоб мати змогу швидко підбігти до вікна з надвору. Наближалася дванадцята година. Знов ті самі три рівномірні удари в вікно. Вискакую на двір — нікого. Я обійшов все подвіря, заглянув під кожний кущик, але все дарма — нікого й нічого не знайшов.

Я втратив спокій. Мимоволі пригадалася торічна подія на трьох могилах. Чи не мають ці стуки якого звязку з білою постаттю? Я швидко переглянув щоденник, до котрого вписував важніші події з мого життя. Там були записані слова білої постаті: „Слухай! Білий дім... три вікна... середина дошками... праворуч вода... олеандер... три цвіти... не можу за-

знати спокою... кров... багато крові... О... Д... арбоданаско...“ Чомусь станула перед очима вілля з площею замість даху та баштою в готицькому стилі. Це був також білий дім з трьома вікнами від вулиці, навіть середнє вікно, як я собі пригадав, було забите дошками. „Праворуч вода...“ Ні, не пригадую. Не бачив я там ні праворуч, ні ліворуч жадної річки чи рівчака, ні навіть жадної калюжі. Ні, це щось не те! В мене очевидно зачинає ділати хвороблива уява...

Я пробував в наступні дні забути в інтенсивній праці, але думка про білу постать мене не покидала. Навіть сильне напруження волі не могло перебороти тієї сили, що тягнула мене до розв'язання загадки. Я не витерпів і вже в наступну неділю прямував до села С., щоб ще раз оглянути добре загадкову вілля. Бо що я тратив? Прогулянка й так мені не зашкодить!

Перше, що мені кинулося в вічі, при вході до села С., це авто інженера. Сам Остапчук сидів на лавці перед „своєю“ віллею і нервово курив. Я мав вражіння, що він на когось чекає. „А, Ви знов тут!“ — завважив мене інженер. — „Що це Ви так зачастили сюди? Видно якась красуня не дає Вам спокою!“ — додав жартівливо, підносячись назустріч мені. Я здригнувся. Дійсно красуня не давала мені спокою. Та ще й яка! Розповісти йому мою подію, чи краще змовчати? Я вагався. Подаючи руку, Остапчук вплив в мене випитуючий зір. „Вас, як я бачу, щось нуртує“, — загадав він — „кажіть відверто!“ Я змішався. Відступати було годі й я, зо всіма подробицями, розказав Остапчукові свою пригоду на трьох могилах, попереджуючи спомином про трагічну смерть Олекси Думного. Коли в кінці мого оповідання я згадав про таємничі удари в вікно, Остапчук раптово схопив мене за лікоть.

— Ви чули три удари в вікно? — скрикнув інженер. — Коли це було?

— В неділю, понеділок і вівторок, — пояснюю — біля дванадцятої в ночі!

— Так, так! — покивав інженер головою. — Це саме трапилося і в мене, тільки в середу, п'ятницю і суботу. Цікавий збіг обставин!

Інженер нервово затягнувся і відкинув цигаретку далеко поза себе.

— Ходімо до Вашої вілли! — вигукнув він рішучо і потягнув мене за рукав. Мене огорнув неспокій. Ах, ці нерви!

— Оригінальна будова, — сказав Остапчук, коли ми наблизились до вілли, — але прикмети відповідають поданим: дім є білий, має три вікна, середина забита дошками... Якщо праворуч є вода, то десь в середині повинен бути й олеандер з трьома цвітами, тільки шкода, що тепер весна і він ще не цвіте, — додав з жалем.

Ми заглянули на подвіря з правого боку. Там росли величезні кущі перського бозу і коли ми увійшли на саме подвіря, то завважили поміж кущами цементову криницю.

— Криниця! — скрикнув Остапчук, — це ж й є вода!...

Дійсно, як це не прийшла мені до голови така проста річ! Вправді я раніш не помітив криниці, хоч і повинен був шукати її, але я чомусь шукав річки. Отже розум інженера працював швидко з логічною послідовністю.

Тепер уже нам обом стало ясно, що ключ до розгадки якоїсь таємниці, про що натякала біла постать, знаходиться власне в олеандрі з трьома цвітами. Очевидно, що з огляду на таку ранню пору олеандер міг знаходитись скорше в домі ніж на дворі.

Під притокою винайму вілли на літо ми подзвонили. Двері відкрила нам старша жінка, в окулярах, кулява на ліву ногу. Ми подали причину.

— Вже занята на ціле літо одним доктором і заплачена, — відрізала нам жінка і хотіла замкнути двері. Інженер не хотів так скоро піддаватись — належав до людей, що не відступають від наміченої цілі. Задержав двері ногою.

— Чи доктор уже перенісся з речами? — спитав ввічливо.

— Ні. Правдоподібно приїде післязавтра, — відповіла жінка і потягнула за двері.

— Вибачте, що так турбуємо Вас! — сказав інженер з приємною усмішкою на устах, — але попрошу ще одну хвилинку. Тому, що доктор ще не приїхав, чи не могли б ми оглянути Вашу віллу? Бо, бачите, ми маємо намір винаймати віллу на осінь! — і додав переконливо: — Вона нам дуже сподобалася! Правда, пане професоре?

— О, очевидно! — підтвердив я.

Жінка поглянула на нас недовірливо. Хвилинку завагалася.

— Хіба, що на осінь! — буркнула з якоюсь резигнацією і пустила нас до середини.

В середині вілля не уявляла собою нічого незвичайного. До спільного коридору вели двері з чотирьох кімнат, а саме: вітальної, їдальні, кухні і кімнати власнички вілли. На ліво, при вході на коридор, містилися сходи на поверх, де, тобто на поверсі, були приміщені: лазничка, спальня та дитяча кімната. Вхід на башту провадив з цементової площі. Крім того внизу їдальня лучилася зі скляною верандою. На веранді стояв величезний стіл-сходи, на якому були розміщені різnorodні вазони в великій кількості — ціла оранжерія! В нас захопило дух. Тремтячими від хвилювання руками ми почали обережно розгортати ці ніжні, пахучі і такі оригінальні полудневі рослини — ми шукали за олеандром... але надаремне: там не було ні одного олеандра!

В такому випадку поставити питання, чому серед цих вазонів нема жадного олеандра, було б цілком природньо, однак чомусь ні я, ні інженер цього не зробили — наше зниконіння, наша розгубленість відібрали нам спосібність думати логічно, наш розум був наче спараліжований...

Інженер прокинувся перший. Твердою ногою по-дався до других дверей, яких ми з початку не запри-мітили, і впевнено потягнув за ручку. Двері були замкнені.

— Будь ласка, одімкніть! — попросив інженер.

— Цієї кімнати ми не відпускаємо, бо самі потре-буємо! — гостро відрізала жінка й додала: — Там зложені наші речі!

Інженер був настирливий. Конче хотів оглянути ще й цю кімнату, тим більше, що ця неприємна й хитра жінка весь час вживаючи виразів „я“ і „мій“, неспо-дівано почала говорити „ми“ й „наші“. Вона не була самітна!

— Можливо, сказав інженер, криючи своє хвилю-вання, — що ми зайmemo цю кімнату в заміну за іншу, бо вона має сполучення з верандою! — і додав: — А крім того ще й доплатимо, бо грошей маємо досить!

При слові „гроші“ у жінки жадібно блиснули очі. Одначе видно було, що боролася зі собою і що ця боротьба не була легка.

— Ні! Не можу! — відказала не то з жалем, не то з плачем.

— Чому? Я ж плачу! — просив інженер.

— Є на це причини! — сказала жінка, розтягаючи кожне слово, і відвернулася з наміром скінчити розмову і відійти.

Інженер насторожився. Людська натура є вже така від віків, що найбільше притягає нас річ недосяжна. Наше зацікавлення почало зростати. Кожного з нас

почала нуртувати настирливо лише одна думка: ми мусимо дістатись до цієї кімнати! Але як?

Інженер розпочав атаку.

— Якщо не можете відступити нам цієї кімнати, то ми, очевидно, претенсії до неї не будемо мати. Дім є Ваша власність і Ви керуєте ним згідно своєї вподоби та смаку чи там інших причин, це вже Ваша особиста справа і до того ми не втручаємось, бо хочемо жити з Вами в добрій згоді!

Жінка полекшено зітхнула.

— Але коли вже маємо намір мешкати у Вас, — тягнув інженер свою промову далі, — то мусимо ознайомитись з цілим помешканням, бо... різні випадки бувають...

Інженер зупинився, збираючись очевидно до нового наступу, можливо тим разом з іншого боку. О, це була людина досить помислова!

— Ну, добре! — несподівано згодилася жінка, — покажу вже Вам ту кімнату, але ставлю одну вимогу: ні про що мене не питати!

— Очевидно! — усміхнувся інженер, — це ж така дрібниця!

Ключем, що носила за поясом на довгім ретязі разом з іншими ключами, жінка відімкнула таємничу кімнату. Видно потребувала грошей, коли на це відважилася. Ми ввійшли.

Перше, що кинулося в цій кімнаті нам обом у вічі, був величезний, у широкому дубовому кадовбі, розкішний олеандер з трьома стовбурами, густо обсіпаними листям. Бічних вітей, як то завжди буває, він не мав.

— Що за краса! Який чудовий олеандер! — вирвалося в мене відрухово від захоплення і схвилювання, що знайшли таки його. — Але чому він не має вітей?

Жінка здригнулася і зблідла. В її очах стояв невимовний жах, а губи щось шепотіли. Було вражіння, що

от-от знепритомніє. І інженер сердито наступив мені на ногу, але пересторога вже була спізнена та зайва. Я сам відчув свій грубий нетакт і був ним сильно стурбований.

Жінка раптово схопила нас за плечі й почала силоміць випихати за двері.

— Геть з мого дому! Оглянули і вистачить з Вас! — кричала зі злістю.

Ми не вийшли, а вибігли з кімнати і вже хотіли йти домів, під час того як жінка сердито замикала двері на ключ. Але інженер несподівано задержався, щось подумав і повернувся до жінки.

— Вибачте, ласкава пані, — почав він з-тиха, — що ми не додержали слова. Але це була для нас велика несподіванка, бо ми такого олеандра ще з роду не бачили... Ми не хотіли зробити Вам прикрощів!

— Я сама винна тому, — відповіла жінка лагідно. — Не треба було мені впускати Вас туди. Тепер три ночі для мене пропали!... Скажу Вам, в чім річ: цей олеандер якийсь особливий: ніяк не хоче цвісти, коли має на собі бічні гілля; тому мушу щороку його обрізувати. Коли цвіте — випускає три великих цвіти, на кожному стовбурі по одному, і має вигляд корони. Цвіти далеко більші, ніж буває нормально, а барву мають скорше червону, ніж рожеву, особливо в долині, де нагадує барву крові. А найгірше те, що не можна його нікому показувати, бо людина, як то завжди буває, починає захоплюватись ним і потому розпитуватись: а звідки його дістала, а чому він такий, а чим його підливаю? І знаєте, що після цього робиться? Три ночі під ряд, так десь біля півночі, хтось стукає тричі в вікно і починається жіночий плач, та такий, що тобі душу роздирає і волосся догори лізе!... — тут жінка стерла хустиною сльози і почала вже, плачучи, оповідати далі: — Що я тепер, бідна, почну? Олі, моєї доньки, вдома немає, бо вчиться в Рівному в гімназії, а самій

почала нуртувати настирливо лише одна думка: ми мусимо дістатись до цієї кімнати! Але як?

Інженер розпочав атаку.

— Якщо не можете відступити нам цієї кімнати, то ми, очевидно, претенсії до неї не будемо мати. Дім є Ваша власність і Ви керуєте ним згідно своєї влადоби та смаку чи там інших причин, це вже Ваша особиста справа і до того ми не втручаємось, бо хочемо жити з Вами в добрій згоді!

Жінка полекшено зітхнула.

— Але коли вже маємо намір мешкати у Вас, — тягнув інженер свою промову далі, — то мусимо ознайомитись з цілим помешканням, бо... різні випадки бувають...

Інженер зупинився, збираючись очевидно до нового наступу, можливо тим разом з іншого боку. О, це була людина досить помислова!

— Ну, добре! — несподівано згодилася жінка, — покажу вже Вам ту кімнату, але ставлю одну вимогу: ні про що мене не питати!

— Очевидно! — усміхнувся інженер, — це ж така дрібниця!

Ключем, що носила за поясом на довгім ретязі разом з іншими ключами, жінка відімкнула таємничу кімнату. Видно потребувала грошей, коли на це відважилася. Ми ввійшли.

Перше, що кинулося в цій кімнаті нам обом у вічі, був величезний, у широкому дубовому кадовбі, розкішний олеандер з трьома стовбурами, густо обсіпаними листям. Бічних вітей, як то завжди буває, він не мав.

— Що за краса! Який чудовий олеандер! — вирвалося в мене відрухово від захоплення і схвилювання, що знайшли таки його. — Але чому він не має вітей?

Жінка здригнулася і зблідла. В її очах стояв невимовний жах, а губи щось шепотіли. Було вражіння, що

от-от знепритомніє. І інженер сердито наступив мені на ногу, але пересторога вже була спізнена та зайва. Я сам відчув свій грубий нетакт і був ним сильно стурбований.

Жінка раптово схопила нас за плечі й почала силоміць випихати за двері.

— Геть з мого дому! Оглянули і вистачить з Вас! — кричала зі злістю.

Ми не вийшли, а вибігли з кімнати і вже хотіли йти домів, під час того як жінка сердито замикала двері на ключ. Але інженер несподівано задержався, щось подумав і повернувся до жінки.

— Вибачте, ласкава пані, — почав він з-тиха, — що ми не додержали слова. Але це була для нас велика несподіванка, бо ми такого олеандра ще з роду не бачили... Ми не хотіли зробити Вам прикрощів!

— Я сама винна тому, — відповіла жінка лагідно. — Не треба було мені впускати Вас туди. Тепер три ночі для мене пропали!... Скажу Вам, в чім річ: цей олеандер якийсь особливий: ніяк не хоче цвісти, коли має на собі бічні гілля; тому мушу щороку його обрізувати. Коли цвіте — випускає три великих цвіти, на кожному стовбурі по однім, і має вигляд корони. Цвіти далеко більші, ніж буває нормально, а барву мають скорше червону, ніж рожеву, особливо в долині, де нагадує барву крові. А найгірше те, що не можна його нікому показувати, бо людина, як то завжди буває, починає захоплюватись ним і потому розпитуватись: а звідки його дістала, а чому він такий, а чим його підливаю? І знаєте, що після цього робиться? Три ночі під ряд, так десь біля півночі, хтось стукає тричі в вікно і починається жіночий плач, та такий, що тобі душу роздирає і волосся догори лізе!... — тут жінка стерла хустиною сльози і почала вже, плачучи, оповідати далі: — Що я тепер, бідна, почну? Олі, моєї доньки, вдома немає, бо вчиться в Рівному в гімназії, а самій

залишитись на цих три ночі в хаті я вже не маю сил. Мабуть прийдеться йти до сусідів!... Тепер Ви мене розумієте?

Можете собі уявити наші почуття, наші переживання! Нас гризло сумління, що ми може непотрібно порушили спокій цієї жінки, котра, будь-що-будь, може й не винна, а покутує з незрозумілих для нас причин... А все ж таки в душі відчувалося певне вдоволення, що частину таємниці ми таки відкрили, бо половина слів білої постаті справдилася. А де ж та кров? Багато крові? Отже ми стояли або на місці, де відбулася якась жахлива трагедія, або на порозі дороги, яка вела до того місця!

Що ж тепер робити далі? Залишити розпочате дослідження на пів дороги — не було у вдачі інженера, а досліджувати таємницю тут, на місці, не випало. Ми чемно перепросили жінку за ту велику неприємність, яку спричинили їй без злої волі з нашого боку, і скерували наші кроки до вихідних дверей.

Вже на порозі інженер задержався.

— Вибачте, ласкава пані, що я ще про щось питаюся, — сказав інженер, скидаючи капелюха. — Все одно вже пропало. Що зроблено — того не вернеш. Чи Ви б не згодні продати цей олеандер? Я Вам добре заплачу за нього!

— Ні, продати не можу! — відповіла жінка, — бо він належить до доньки! Вже кількох хотіло купити, але Оля чомусь не хоче його продати. Бачите, коли ми купували цей дім, а це було одинадцять років тому, то застали в ньому цей олеандер, як і багато інших квітів, що Ви бачили на веранді. Кілька років я мучилася з ним поки він урешті не зацвів, а коли розпустився, то так сподобався Олі, що я мусіла його подарувати їй!

Тепер нам стало ясніше. Ми попрощалися і вийшли.

— Отже сьогодні ми довідалися дуже багато! — сказав інженер, коли ми сіли в машину. — По-перше,

що Ваша пригода на трьох могилах була реальною дійсністю; по-друге, що стуки в наші вікна були благанням білої постаті щось зробити, щоб заспокоїти її душу, і, по-третє, що власне в цьому домі сталася певна трагедія, звязана з білою постаттю... Знаєте що? — інженер схопив мене за плече. — Конче довідайтеся від місцевих старих людей про історію цього дому, а також і про три могили: чому вони в лісі і кого там поховано?...

Інженер відвіз мене до школи і, не висідаючи з машини, відїхав до Рівного.

III.

Три тижні я шукав розгадки трагедії білої постаті. Розпитав багато людей, але все було надаремне — ніхто нічого докладно не знав. Одиноке, що я довідався, було те, що загадкова вілля належала до якогось Рівенчанина, який у ній не жив, а тільки відпускав в аренду ріжним панам з Рівного, і вкінці її продав, а сам виїхав за море правдоподібно до Південної Америки.

Я завжди був переконаний, що оскільки щось не вдасться тепер, то це значить, що вдасться пізніше, у своєму часі, і що на цей час треба терпеливо чекати. Так воно й сталося.

Якось в неділю приїхав до мене мій брат, який учителював у селі Д., що знаходилося в пяти кілометрах від трьох могил, і запросив мене до себе на хрестини на другу неділю. Я охоче погодився.

Гостей у брата було небагато: трьох сусідніх учителів з жінками, місцевий дідич п. Чучмай і панна Ліля, економка дідича. Згодом прибув ще місцевий старенький священник о. Андрій разом із своїм дяком.

Після хрестин ми засіли за стіл. Мені припало місце біля о. Андрія. Ми розговорилися і о. Андрій оповів мені дуже цікаву історію.

— Це було років зо тридцять, а може й сорок тому назад — так розпочав своє оповідання о. Андрій. — Наш фільварок належав тоді до одного відставного генерала Топорова. Це був кремезний дід, літ так під сімдесят, дуже гордий та свавільний. Бувало борони Боже перечити йому в чім-небудь: і насварить, і набе, і ніколи більше на поріг свого дому не пустить. Покірливих терпів, а підлесливих ще й нагороджував. Особливо любив тих, що ганили теперішні порядки: не те, мовляв, що було за часів Топорова!

Топоров мав внучку Оксану — „Сенечку“, як він її називав. Оксана, після закінчення „Інституту благородних дівиць“ у Петербурзі, переїхала до діда на постійно, бо була круглою сиротою: її мати, рідна донька Топорова, вмерла, коли Оксані було всього два роки, а батько Андрій Дорошенко, нащадок гетьмана Дорошенка, загинув трагічно підчас військових маневрів у ранзі полковника. Оксана саме тоді закінчувала інститут.

В тому часі в нашому селі вчителював один Українець, Володимир Добрий.

Втрата любого батька, дике непогамоване поводження діда з населенням, а до того ще й сільська нудьга — це все так подіلالо на Оксану, що від сміхів та веселощів й сліду не залишилося. Оксана впала в задуму. Якось під вражінням прочитаної книжки Оксана зацікавилася „бедними дечочками“ — школярами — і зачастила до школи. Добрий був широко зазнайомлений не тільки з російською, але переважно з західно-європейською літературою, постійно випишував усе нові книжки і завів у себе чималу бібліотеку. Бувши добрим бесідником, в якого на кожне питання завше була готова відповідь, Добрий непомітно, добираючи для Оксани відповідні книжки, пробудив у ній національну свідомість і навчив володіти українською мовою. Най-

більше замилювання мала Оксана до творів Тараса Шевченка.

Гарна приязнь поміж молодими, розуміння один одного та належність до спільної нації призвели до їх тіснішого зближення, яке згодом перейшло в палке кохання.

Молоді вирішили побратися й Оксана розповіла все дідові. Топоров не погодився на такий „мезаліянс“ і молоді повинчалися потайки від сердитого діда. Від того часу Оксана замешкала в школі.

Лютував Топоров недовго. Туга за любимою внучкою переборола і дід побудував Оксані віллю в селі С. за своїм чудернацьким пляном, дозволивши „Сенечці“ приїздити до нього лише самій, без мужа. Очевидно, що Добрий був перенесений до села С. — до цього вже причинився сам Топоров, щоб не мати перед очима цього „мужика“. Згодом Топоров дозволив обоім приїздити до нього два рази до року: на Великдень та Різдво. На той час оповіщав усіх своїх знайомих, що виїжджає нібито до Петербургу, а сам сидів вдома, дожидаючи нетерпляче внучки з мужем.

Топоров мав ще одного дуже далекого родича з четвертого покоління — Сашку Щегольова, відомого п'яницю та розбишаку, що від нього свого часу мав багато неприємностей і тому цілком відрікся від нього.

Молоді жили в своїй віллі щасливо два роки і мали двох синів-близнюків. Оксана так зукраїнізувалася, що часто в розмові з дідом непомітно для себе вживала українських зворотів; тоді дід завважував сердито, що вона „опростачилась“ і „омужичилась“.

Настала японська війна. Добрий був змобілізований і висланий на Далекий Схід. Топоров негайно подав заяву „на височайшее імя“, прохаючи приділити його до військової служби на фронті, щоб „до кінця свого живота служити верно царю і отечеству“, як він писав у своїй заяві. Прохання з огляду на вік було від-

кинене і Топоров дістав удар серця. Маєток Топорова перейшов до Оксани.

Через рік і п'ять місяців після проголошення війни Оксана дістала офіційне повідомлення, що її муж „погіб героїською смертю“. Бідна Оксана мало не збожеволіла. Не пройшло й місяця після повідомлення, як Оксана одної ночі несподівано десь зникла разом із дітьми.

Щойно через тиждень після зникнення Оксани наважилася поліція відкрити її віллу, але жадних слідів, які вказували б на якусь трагедію, чи взагалі висвітлювали б причину зникнення, не знайшли і вілля перейшла під опіку держави, як теж і фільварок у селі Д.

Незабаром з'явився Щегольов і на правах одинокого родича перейняв усе майно Оксани, з початку в характері опікуна до часу затвердження його в правах наслідства, а потім як правний власник.

Три роки бенкетував Щегольов, доки фільварок не продали на ліцитації за борги. Віллу ще де-який час віднаймали третім особам, бо Щегольов мешкав переважно в Москві, аж врешті перейшла до Рівенчанина Кострубатого, який в свою чергу продав її теперішній власниці, а сам поїхав до Аргентини.

Обід скінчився й о. Андрій мусів перервати своє оповідання.

Ми перейшли до сусідньої кімнати. О. Андрій потягнув мене до м'якого тапчана.

IV.

— Сідайте, покуримо! — запропонував мені о. Андрій місце біля себе.

Ми закурили.

— Ви думаете, що на цьому кінець? — спитав мене о. Андрій, коли я вже вигідно примостився біля нього.
— О, ні! Ви помиляєтесь! Те, що я Вам розказав, був

лише вступ, або, як музики кажуть, увертюра до тої драми, яка розігралась на тлі маєтку Топорова. Отже слухайте далі, що було! Зараз Ви побачите, до чого може дійти людина та як може низько впасти!

— Це було років п'ятнадцять, а може й більше, тому назад... На старість щось пам'ять заводить... — почав не так вже жваво, як попередньо, і більш сумним голосом о. Андрій продовження, а властиво кінець свого оповідання. — Але менше з тим, літа вже тут ролі не грають! Одне лише пам'ятаю, що це було у Великодню суботу... Приходить до мене одна жінка — її в нас прозивали „баба Палажка з Мокрого Кута“ — та й каже: „Прийшов до мене вчора якийсь голодранець-пройдисвіт та й проситься на ніч. Я б його може й не прийняла б, коли б не свята п'ятниця. Оце й думаю: не можна відмовити в Великодню п'ятницю, бо буде за це великий гріх. То я його нагодувала та й післала в клуні спати. Коли це сьогодні заходжу до нього, а він бідолашний ніби вже й доходить. То може б, прошу батюшки, його висповідати?“ — Я поспішив зі Св. Дарами. Можете собі уявити! Це був сам Щегольов!... Я не годен був його впізнати, до того він змінився! Мав вигляд старого, змученого діда, борода давно не голена, руки аж чорні від бруду, одяг — купа брудних подертих шмат, а воші то так і шовгаються по цілому тілі... Один жах! Впізнав його лише тоді, як заговорив та назвав себе! Говорив помалу, часто тяжко кашляв і чути було як з легенів видобувався характерний свист. Це було дійсно тяжке, але правдиве визнання вмираючого, одиноке в цьому роді за сорок вісім літ мого священства! Не буду оповідати Вам про всі його люті вчинки, хай їх йому Господь простить, скажу лише те, що Вас цікавить і то тільки для того, щоб Ви змогли висвітлити справу та заспокоїти душу нещасної Оксани, бо мені не вільно виявляти того всього, що сказано на сповіді.

— Отже Щегольов, після Оксани, був самотнім наслідником Топорова. Смерть Оксани відкривала дорогу до скарбів Топорова, і Щегольов задумав кайнове діло: одної темної ночі приїхав зі своїм фурманом до Оксани і там в огидний спосіб зарізав її разом з дітьми кинжалом. Підчас боротьби Оксана встигла схопити Щегольова за горло, тому він, не вагаючись, відсік їй кисть правої руки, бо ніяк не міг відірвати мертвої вже руки. Тіла вбитих віпхнув у мішки і разом із фурманом виніс на віз, потім вернувся справдити, чи не залишилися сліди його ганебного вчинку. Дійсно, на підлозі валялася відсічена рука Оксани. Стер Щегольов старанно мокрою шматкою всі плями від крові, привів в порядок всі меблі, а руку старанно загреб у кадовбі з олеандром, який на ту пору знаходився в кімнаті, де поповнено злочин, бо чомусь не мав уже відваги винести руку на віз. Потім старанно позамикав усі двері й відіхав. Мертво тіла Щегольов відвіз до лісу на те місце, де тепер стоять три могили. Їх закопав фурман кожне окремо і поставив над кожною могилою хрест.

Через два тижні, боячись переслідування, бо не був певний за свого спільника-фурмана, Щегольов поїхав вночі через ліс разом із фурманом ніби то в дуже важній справі до Рівного й по дорозі там же в лісі зарубав фурмана, все його тіло змасакрував сокирою, щоб не було пізнати а одяг спалив.

На цьому місці Щегольов перервав свою сповідь і сильно закашлявся. Розпочалася агонія. Було вражіння, що хоче ще щось сказати. Не встиг. Я замкнув йому очі, прочитав відхідну молитву і вийшов з клуні... Дивні діла Твої, Господи, і стежки Твої нерозгадані! — сказав о. Андрій на закінчення й тяжко зітхнув.

V.

Вертаючись до дому, я зайшов до Остапчука і переказав йому все. На серці було тяжко. Я мав вражіння,

що щось згубив таке дороге, таке миле, найкраще у світі... згубив на завше...

На другий день інженер уже був у мене. В супроводі коменданта поліції ми зайшли у віллю. Пояснили жінці ціль нашого прибуття. В олеандрі дійсно були закопані кості відрубаної руки. Поліційне доходження було зайве — вбивець уже не жив. Ми обережно всі кісточки зібрали й закопали їх в середній могилі. Зверху посадили олеандер разом із землею з кадуба. Кадуб спалили. Жінка не протестувала і навіть була дуже рада, що позбулася олеандра, який приніс їй стільки переживань і недоспаних ночей.

Здавалося, що все було розкрито й ясне, однак вираз білої постаті „арбоданаско“ все ще нуртував мене як загадочний сфінкс.

На другу ніч з'явилася до мене біла постать, але тим разом у сні. Радісно простягла до мене руки і сказала: „Бачиш, які в мене гарні руки й обидві цілі. За твій вчинок все твоє життя буду тебе охороняти. Я вже заспокоїлася. Не мучся над словом і прочитай на-впаки!“

Я прокинувся і все зрозумів...

ЗАГАДКОВИЙ ПЕРСТЕнь

I.

Сильна злива захопила мене в ночі по дорозі з Тучина до Рівного ще перед селом Пилипівкою. Візник Іван порадив заночувати в селі, бо й коні вже були стомлені від грузької дороги.

— Тут якраз є мій кум Степан. Його кличуть Американцем, — пояснив мені Іван. — Він живе тепер у дворі.

Іван розповів мені, як то його кум поїхав до Америки, заробив трохи грошей, повернувся щасливо до дому і під час парцеляції фільварку набув панський палац разом із парком та двадцятьма гектарами доброї землі.

— Звісно, доляри... — закінчив своє оповідання візник, коли ми підїхали під ганок палацу.

На гавкання собак вийшов сам Степан і пізнавши кума запросив нас до хати.

— Воно трохи тісно, бо велика сім'я, — оправдувався Степан, — але якось змістимось.

В часі дуже смачної вечері, яку злагодила Степаниха з нагоди прибуття кума, я довідався, що фільварок належав колись до польського дідича і потому під час „русифікації юго-западного краю“, яку робив царський уряд після невдалого польського повстання 1863 року, перейшов на власність Росіянина Андреева.

В 1917 році під час революції палац був частинно зруйнований, а власник втік за границю. За часів Польщі фільварок призначено до парцеляції. З цієї нагоди

скористав Степан і за свої доляри став власником головної частини фільварку.

Частину палацу Степан відремонтував, а саме: велику кухню та дві кімнати біля неї. Сюди також і просторий вестибюль, що тепер був підручним складом бочок та всякого дрантя.

З вестибюлю провадили широкі сходи на поверх. Вхід на поверх, як і взагалі вікна та двері решти палацу Степан забив дошками.

З вестибюлю двері вели ще до одної кімнати, яка була постійно замкнена, хоч і не була знищена. Степан її чомусь не вживав.

Для такої великої родини Степана, як жінка, двох синів підростків та трьох майже дорослих дівчат, приміщення дійсно було за мале, тому я попросив Степана відпустити мені третю замкнену кімнату, якщо ще можна було в ній спати.

Степан переглянувся з жінкою та й каже:

— О, в цій кімнаті можна спати і ми б з охотою там вас примістили, тільки . . .

— Тільки що? — питаю.

— Тільки там лякає . . . — і Степан відвів соромливо очі.

— Дурниці! — кажу. — Що ж там може лякати? Хіба миші! От, пересплю, то й ви потім будете спати.

— Про мене, як хочете . . . Може там і нічого немає, але я про всякий випадок попередив вас! — сказав Степан і звелів жінці приготувати в цій кімнаті постіль для мене. Для Івана було призначене місце в кухні.

— А що ж в ній лякає? — не здержався я запитати Степана, бо якби там не було, а я мусів там спати, то й не диво, що хотів дещо довідатися про страхи.

— А Бог його святий знає! — сказав Степан, скручуючи цигарку. — Коли ми сюди перебравися, то першу ніч там лягла спати моя дружина з двома найменшими дітьми. В ночі всі прибігли до мене перелякані, що

нібито годинник дзвонить і зі стелі зсонується якась драбина. Коли я вскочив у кімнату, то там усе було по-старому: і дірка в стелі закрита, і годинник стояв... Може якийсь злодій добирався, хто його знає! Я дірку ще раз добре забив і все на поверсі перевірів. Гадаю, що дружині щось приснилося, то й наробила гвалту, бо діти нічого не чули... А може й дійсно що було. Люди завжди дейкають, що в панських хатах то постійно творяться якісь дива. Мене тільки дивує один годинник: як же ж до лиха він міг дзвонити, коли він цілком попсований? Але жінка, як жінка. Звісно — баба, то й розум бабський! — і Степан сердито сплюнув. — І сама там не спить, і мені не дозволяє.

Я усміхнувся, побажав усім доброї ночі і пішов у загадкову кімнату.

Це була простора і, коли судити по умеблюванні, колишня спальня. Крім вхідних, мала ще двоє бічних дверей напроти себе та два венецьких вікна. Поміж вікнами стояло широке дубове різьблене ліжко з балдахином над головою. По обох боках ліжка при стіні стояли різьблені нічні шафки. При лівій стіні посередині стояла кафлева піч та дві шафи на убрання по боках печі на невеликому віддаленні від неї. Біля правого кута стояв туалетний столик з широким дзеркалом. Права стіна була прикрашена мармуровим ватраном, на якому стояв старовинний масивний годинник. Два старих пружинових, досить підозрілої витривалості, фотелі доповнювали умеблювання кімнати. На стелі, просто над ватраном, знаходився забитий дошками отвір на поверх. Вся кімната була обклеєна паперовим трафаретом.

Я заглянув у шафи. Були порожні. Туалетний та нічні столики були також порожні. Годинник був попсований. Я подивився на свій — була одинадцята година.

Заспокоївши своє зацікавлення, я роздягнувся і ліг.

Було дуже приємно так лежати на свіжій м'якій постелі після виснажливої їзди по дощі та після доброї вечері.

Про всякий випадок я поклав під подушку свій металевий кастет*), якого брав часом зі собою в дорогу для оборони, й скоро заснув.

Неприємне шипіння пробудило мене. Воно йшло від годинника на ватрані. Рівночасно годинник почав вибивати: раз... другий... третій...

Я нарахував дванадцять ударів. Потім щось на стелі зашелестіло і я побачив виразно, як почала зсовуватись крізь отвір у стелі драбина. Дошки з отвору десь зникли.

Я встромив пальці у кастет, стиснув п'ястук і приготувався до нападу.

По драбині почала сходити вниз якась жінка вся в білому. Ступивши на підлогу, вона зробила кілька кроків і підійшла до дзеркала. Була молода і дуже гарна. Розкішне каштанове волосся було охоплене зверху золотим обручем з діамантами і розсипалося по округлих плечах гарними хвилями. Алябастрові ніжні руки були голі. Чи мала що на ногах — я не примітив, бо сукня була дуже довга і трохи тягнулася по підлозі. Срібний блискучий пояс ніжно охоплював стрункий стан. На шиї виднів золотий медаліон також з діамантами.

Перед дзеркалом вона поправила волосся та обруч і підійшла до вікна.

*) Кастетом називають на Харківщині кусок грубого широкого металю з чотирма отворами в середині на пальці руки. Коли встромити в отвори пальці і стиснути п'ястук, то над пальцями виступають чотири звужені до верху і трохи затуплені горбки. Ці горбки утворюють слабенький півкруг над п'ястукком. Удар нанесений таким кастетом є дуже сильний і часом може проломати противникові ребра. Майже кожний харківський „ракло” (розбишака) завжди носив кастет при собі. Кастет був знаний також на Донбасі і в Західній Україні у Львові під назвою „боксер”.

Мене дивувало, що не було відбитки її лица в дзеркалі, хоч дзеркало так стояло, що я мусів би бачити, тим більше, що небо цілком прояснилося і місяць ясно світив просто в кімнату.

Здержуючи віддих, щоб не виявити себе, я слідкував за рухами жінки. Вона стояла боком до мене і я оглядав її дуже гарний профіль.

Простоявши кілька хвилин нерухомо в глибокій задумі перед вікном, вона підійшла до годинника. А годинник увесь час відбивав рівномірно: тик-так, тик-так... Вона щось зашепотіла, це я завважив по рухах її уст, бо голосу не було чути, і повернувшись до бічних дверей простягнула вперед свої ніжні руки. В цю ж мить двері широко розкрилися в кімнату і в них появилася дивна процесія: зпереду йшов монах у довгій рясі з каптуром на голові, на якому виднів білий хрест. В руках він держав чорний хрест і вервицю. За ним четверо чоловіків в одягу польських уланів з конфедератками на головах і в шпорах, що при кожнім кроці глухо дзвеніли, на їх високих чоботях, несли на плечах чорну домовину.

Холодний піт виступив мені на чолі. Серце так стукотіло, що ціле ліжко дрижало, а на голові піднеслося волосся. Я мав страх, що вони завважають мене.

За домовиною, під руку зі сивим вусатим чоловіком, ішла ще молода жінка вся в чорному і в чорному серпанку, який закривав її обличчя. Обое держали в руках свічки. Свічки не горіли.

Біла жінка, то витягаючи руки, то закриваючи ними обличчя, то заломлюючи їх у невимовній розпучі, тихо плакала.

Процесія підійшла дуже повільно до протилежних дверей і зникла за ними. Двері замкнулися. Біла жінка хвилинку постояла і попрямувала по драбині наверх. За нею втягнулася й драбина.

Коли решта драбини зникла, я почув дуже мьольдїйний голос відчаю: „Хочу спокою! Благаю тебе!“ — і з цими словами щось впало мені на постіль.

Напруження моє від цієї сцени було таке сильне, що дотик чогось, що на мене впало, був достатнім, щоб перервати нитку нервів. Я зомлів . . .

II.

Стук у двері пробудив мене.

— Хто там? — питаю.

— Це я! — почув я голос Івана. — Пора їхати, бо вже пізно!

— Зараз. Підожди!

Я зиркнув на мій годинник. Була десята, а ми умовилися з Іваном виїхати о восьмій . . .

Я пригадав нічну сцену. Вона була така реальна . . . Я швидко одягнувся. Мій кастет лежав на підлозі. Оглянув кімнату. Дошки на стелі були прибиті по вчорашньому. Двері також. Годинник на ватрані стояв нерухомо.

Невже це був тільки сон?

Пригадав собі, що щось впало вночі на мою постіль. Відрухово, хоч і не вірив, почав перебирати руками постіль. Яке ж було моє здивування, коли в ногах під ковдрою знайшов невеличку металеву коробку, обтягнуту малиновим оксамитом. Тремтячими руками я розкрив її. В середині лежав золотий перстень чудової венецької роботи з неменш оригінальним великим діамантом . . .

Але що це був за діамант! Ще такого в житті не зустрічав, хоч оглядав їх дуже багато. Він так гарно сияв, так переливався усіма барвами веселки, що я не годен був очей відвести. Він просто видавав із себе якесь дивне проміння, що гіпнотизувало і причаровувало . . .

Але я мусів спшитися, і перстень помандрував разом із коробкою у мою кишеню.

— Якже вам спалося? — зустрів мене Степан на порозі. — Чи не лякало вас у ночі?

— Я мав чудовий сон, хоч і тяжкий, — сказав я, щоб не турбувати цих добрих людей.

— А у вашій кімнаті щось стукнуло в ночі, — усміхнувся Степан. — Я вже думав, що щось лякає.

— Ні, це впав на підлогу мій кастет. Певно я скинув його з просоння.

— А що вам такого гарного приснилося? — задала Степаниха.

— Добре не пригадую, — сказав я виминаюче — але знаю, що сон був трохи неприємний і я гадаю, що може дійсно якийсь час краще вам не спати там, бо ви все ще знаходитесь під вражінням першої ночі і тому можуть бути галюцинації... Такі привиди — пояснив я. — Мене тільки одно цікавить у тій кімнаті — продовжував я з усмішкою, щоб трохи відвернути увагу від страхів, а разом з тим мати хоч якийнебудь натяк на таємничу появу перстень на ліжку. — Чи ви оглядали колинебудь ліжку?

— Хіба що? Може кусало в ночі? — занепокоїлася Степаниха.

— Ні, ні! — заперечив я.

— Бо там тільки один матрац є старий, а вся постіль то вже наша, та й матраца ми здіймали й вибивали на дворі, а ліжка розбирали та добре окропом зм'яляли... Ліжка ж, як ліжка: деревляне і гарно зроблене... Ні, ви скажіть по правді: кусало, чи ні? Бо в нас цього не водиться...

— Та ж кажу, що ні! Тільки воно трохи рипить.

— О, це вже від старости! — і Степаниха запрочила нас до сніданку.

Ми поснідали швидко, попрощали гостинних господарів і відїхали.

В дорозі я кілька разів, непомітно для Івана, витягав перстень і оглядав. Він так приваблював до себе! Але в душу запав неспокій: я примітив, що перстень з кожним разом усе бліднішав.

— За часто дивлюсь на нього, тому й затрачується вражіння, — подумав я і вже до самого Рівного більше не заглядав у коробку.

Вдома я найперше почав розглядати уважно загадковий перстень. Робота персня була настільки тонка, що мусів ужити збільшаючого скла. Я безупину шукав будьяких знаків, ініціалів тощо, щоб розгадати його походження, але дарма: жадних спеціальних знаків він не мав. Це була нормальна тільки дуже ніжна з добрим смаком виконана мистецька робота. А найголовніше було те, що вдома діамант сяяв так само нормально, як і сотки йому подібних. Він втратив свій чар! Можливо, що його сяйво в Пилипівці було тільки оманне, під вражінням нічної сцени, і коли перше вражіння змякло, втратило свою гострість — камінь прийняв нормальний вигляд.

Я заспокоївся. Заспокоївся щодо сяйва діаманту, але не міг заспокоїтись щодо самого походження персня.

Люди кажуть: „Коли серце зморюється і його почування притуплюються — на сцену виступає розум зі своєю послідовною логікою“.

Я почав аналізувати докладно цілу свою пригоду. Ще можна було погодитись з випадковістю, яка завела мене в загадкову кімнату; ще можна було прийняти нічну сцену за звичайний, тільки дуже ясний сон, бо ж я був зморений, місце відпочинку було нове, перед сном було оповідання Степана про страхи в кімнаті, під час вечері була добра чарка, — але не можна було заперечити реальної дійсності. Я мав в своїх руках персня, якого ніколи ще не бачив.

А може я ще й далі сплю? Мені вже кілька разів снилось, що відбувається певна акція, потому я ніби пробуджуюсь і вона відбувається далі у зміненому вигляді і щойно після цього я дійсно пробуджуюсь. Це так виглядало, що я у сні ніби сплю, бачу сон і прокидаюся все ще у сні.

Філософія каже: „Буття визначає притомність“. Я почав себе щипати. Ні, притомність є. Я взяв до рук коробочку: перстень лежав на своєму місці.

В голові промайнула думка про клептоманію. Не вже навістила мене ця хвороба? Адже я ніколи її не мав і ніхто в моїм роді не хворів на неї. Але вона все ж таки могла мене опанувати і я можливо десь вкрав цей перстень і потому несподівано поклав його на ліжку, коли роздягався . . .

Я пригадав до найменших подробиць свій побут у Тучині, але там, де я був, ніхто не мав дорогих речей, а тим більше такого персня, — я не мав що там брати.

Мені вкінці аж смішно стало, що могла прийти до голови така фантастична думка, і я її відкинув.

Відкинув і знов вернувся думками до Пилипівки. І раптом проскочила інша, більше правдоподібна: Степан був в Америці. Мав доляри — міг мати й перстень! А що як Степаниха випадково залишила перстень на ліжку разом із постілью? Ця думка мені більше сподобалася. Вона була більше правдоподібною.

Не відкидаючи останньої думки я здогадувався також, що перстень могла мені дати і біла жінка, хоч з погляду, як кажуть, здорового розуму та науки про матеріалізм — це був абсурд.

А я скажу на це: що ми знаємо про тойбічний світ? Чим пояснити ті чи інші загадкові явища, що відбуваються то тут то там по цілому світі?

Про них пишуть газети, оповідають окремі люди, які заслуговують вповні на довіря, ними переповнена

література всіх народів, їх навіть деколи стверджує й наука, хоч і без коментарів, бо ще не всімі пояснити цих явищ...

І вкінці я прийшов до такого висновку: або це був перстень Степана і я мушу його повернути, або він дійсно належав до білої жінки і вона дала його мені, щоб щось зробити аби вона могла заспокоїтись. Тільки що я мав зробити?

Я ще раз пригадав нічну сцену. Виглядало так, що в домовині несли чоловіка або нареченого білої жінки і процесія зробила натяк на те, що це був якийсь військовий, якого не поховано за християнським обрядом, або не похована як слід сама жінка, скажім, через зраду свого чоловіка чи з інших причин. В кожному разі це мало звязок з військом. Я був більше переконаний, що справа стосувалася скорше до білої жінки, бо не він, а вона жадала спокою для себе.

Так чи інакше, а треба було вияснити цю справу, бо перстень не давав мені спокою і щодня нагадував про накинутий мені обовязок.

Передусім треба було б перевірити першу можливість: тобто чи не належав перстень до Степана. Я був звязаний обовязками і тому не міг розпоряджатись своїм часом так, як мені того бажалося б. Отже треба було ждати нагоди.

Одного разу я дістав повідомлення від шкільного інспектора негайно зголоситися до нього у важній справі. Мене це трохи занепокоїло. Інспектор викликав звичайно у випадках якогось упущення в роботі або, щоб вияснити якийсь наклеп. Тут я пригадав собі, що маю також говорити з ним у справі неясности одного обіжника. Я почав шукати цього обіжника у себе на столі. Зір мій упав на перстень. Відрухово відкрив коробочку і... здивувався: мій перстень сяяв так само, як це було в Пилипівці! Від схвилювання я не міг

прийти до себе. А він так манив до себе, так радісно переливався...

Але не було часу бавитися з перстеном і я поспішив до інспектора. Яке ж було моє здивування, а разом і радість, коли інспектор оголосив мені, що від 1-го вересня минулого року мене перенесено у вищу категорію платні і що я дістану доплату різниці за минулих десять місяців!

Отже я мав подвійну радість: несподівані гроші і віднову персня. Я поспішив до дому. Але вдома ждало мене розчарування: перстень знов мав нормальний блеск.

Якось зайшов до мене знайомий технік. Він розмірив в однім фільварку землю призначену до парцеляції.

— Я мушу зараз хати до Колоденки, — сказав він, вітаючись зі мною. — Там я забув деякі свої пляни. Чи не хочете переїхатись зі мною? За три години будемо вдома. Сьогодні така гарна погода, що не зашкодить вам трохи перевітритись, а то ви замкнулися, мов той монах, і все возитеь з тими дурними книжками та зошитами.

Я охоче погодився і пішов у кімнату, щоб зібратись у дорогу. Вже плащ був на мені, коли я взяв перстень до рук, щоб поглянути на нього перед відїздом. Я відкрив коробку і відразу неспокій огорнув мене: перстень зблід! Навіть нормально не сяяв. Що з ним сталося? Вертів його на всі боки, виставляв на світло, але дарма — перстень був сумний. А мій неспокій усе збільшувався і збільшувався, аж якесь недобре передчуття охопило мене. Я скинув з себе плаща і вийшов до техніка.

— Мені дуже неприємно, але мушу відмовитись — сказав я. — Пригадав собі, що через годину прийде до мене один приятель у дуже важній справі і я мушу допомогти йому.

Це була правда, тільки що справа не була вже настільки важна, щоб її не можна було полагодити на другий день.

— Дуже шкода, — засумував технік — а самому чомусь так не хочеться їхати сьогодні... але мушу.

І він відїхав.

На другий день мені принесли відомість, що з техніком скоїлося нещастя в дорозі: під возом завалився місток і віз перевернувся у рів. Візник був трохи потовчений, а технікові переломало полудрабком ліву руку. Я чомусь подивився на перстень. Він уже сяяв нормально.

І в мене зродилася думка, що перстень попередив мене про нещастя, яке ждало на мене в дорозі, так само як і колись попередив про радість від відвідин інспектора.

III.

Я став забобонним. Випадки підтвердили мені, що мій перстень віщує. Кожний раз, коли я мав щось робити або куди їхати, я звертався до загадкового персня за порадою. І за кожним разом він був або сумний, або радісно сяяв, в залежності від того, чи мала бути невдача чи щасливий кінець.

Мені почало вести. Я наперед знав, що маю робити в тім чи іншій випадку, але це однак не запаморочило мене: завжди памятав, що маю ще виконати якийсь обовязок і терпеливо ждав нагоди до цього, бо знав з досвіду, що все робиться у своєму часі. Думка, що перстень міг належати до Степана, відпала сама по собі, хоч я і не позбувся наміру переконатися в цьому.

Персня я нікому не показував. Ніхто не знав про його існування. Це була моя особиста таємниця і я не смів, як мені видавалося, зраджувати білої жінки. Вона доручила цю справу тільки мені. Автім сам час покаже, як довго я маю зберегти цю таємницю.

І цей час настав.

Однієї суботи, після цікавої гри в бриджа, де мені добре пощастило, я в гарному настрої поклався спати в другій годині вночі. Я був втомлений і скоро заснув. В ту ніч я мав довгий дуже гарний сон.

Люди кажуть, що після пробудження не треба дивитися відразу в вікно, тобто на світло, бо забудеться сон.

Коли я прокинувся сонце вже високо піднялося і кидало своє тепле проміння просто на мою постіль. Воно світило так ясно, що я мусів прижмурити очі. На дворі стояла чудова погода.

Так. Народня мудрість ніколи не помиляється, бо повстає на протязі багатьох віків. Я подивився на світло й . . . забув свій сон. Знаю, що він був дуже гарний, бо відповідний настрої ще залишився по ньому, але пригадати вже не міг. В пам'яті залишився тільки кінець сну: до мене підійшла біла жінка, поцілувала мене в чоло та й каже: „Вставай, бо вже прийшла пора“.

Після сніданку я, як звичайно, подивився на перстень. Хотів знати, що мене жде сьогодні. Перстень виглядав сумно. Пригадав кінець сну. Втім бачу — мій перстень раптово блиснув і погас. Що це значить? Ще мені такого не траплялося. Тут щось є. Можливо, що він реагує на мої думки. І мій мозок почав працювати. А про що я тоді думав, коли він блиснув? Ага, про сон! Про білу жінку! Бачу, а мій перстень знов блиснув. А що, як я поїду сьогодні до Пилипівки? То ж цілий день маю вільний! Тут мій перстень почав прояснюватися усе більше й більше, аж врешті засіяв так само чудово, як це було в Пилипівці.

Я зрозумів. Треба їхати до Пилипівки. Конче сьогодні, бо перстень віщував тільки на біжучий день. Це ж не дармо будила мене біла жінка та ще й сказала, що вже прийшла пора. Це саме й перстень підтверджував.

Іван дуже радо погодився відвезти мене пополудні до його кума. Він знав, що везу для Степанихи подарунок за попередній нічліг — гарну тернову хустку. Не забув я й про решту родини: дівчатка мали дістати також по хустинці, хлопчачки — по книжці з казками, а Степан — пів фунта доброго турецького тютюну.

В дорозі прийшла щаслива думка. Я дістав з коробки перстень і вложив собі на палець: якщо Степан впізнає свій перстень — справа буде розв'язана, хоч одночасно сильно бажав, щоб перстень не був його власністю... Але так наказував розум, ну й... сумління. Що не кажіть, але перстень згідно права не був моєю власністю. Право виключає всякі думи...

Ціла родина Степана була вдома. Всі були дуже вдоволені. Господиня злагодила добру перекуску. Не обійшлося й без запіканки, до якої Степаниха була великою чародійкою.

Весь час я так поводився, що нібито хочу похвалитись своїм перснем: і краватку поправляв, і носа чув, і волосся зачісував, і за вухом скробав... Я бачив, що всі запримітили мій перстень, хоч ніхто не згадав про нього. Тільки старша дівчина почала щось шепотіти мамі на вухо, але Степаниха тільки відмахувалася: „Відстань! Як тобі не соромно. То ж ти вже дівка!“

Я запитав, про що вона просить.

— От дурне! Сподобався ваш перстень. Захотілося подивитись — відповіла Степаниха трохи сердито.

Я зняв перстень і з усмішкою подав дівчині.

Він подобався не тільки дівчині. Всі розглядали його по черзі, пробували діямант пальцями, заглядали в середину, насовували на свої пальці і всі були захоплені — про це свідчив блиск їх очей і ширі оклики здивування, а Степан то ще й додав:

— Такого персня я навіть і в Америці не зустрічав!

Я зрозумів, що перстень не був власністю Степана. Це втішило мене безмежно.

Після перекуски Степан виявив бажання показати мені свій палац. Від радощів у мене аж серце тьохнуло. То ж я тому тільки й їхав сюди, щоб оглянути його!

— Перед вашим приїздом я відбив вхідні двері з веранди — так почав Степан, коли ми ввійшли через веранду у вузький прохід. — Хочу оглянути добре дві сусідні кімнати, чи не дасться чого зробити з ними, бо ви сами бачите, як нам тісно. Може якраз щось доброго порадите . . . Ця перша кімната межує з тією, де ви тоді спали, а та друга біля неї та має ще вихід до наших сіней. Ці кімнати були б дуже зручні для нас.

За нами вбігли обидва хлопчакі. Вони також хотіли подивитись.

Положення цих кімнат було таке: Перша, куди ми увійшли з веранди через вузький прохід, дійсно межувала з тією, де я мав таку незвичайну нагоду побачити білу жінку. Вона мала подібний ватран й обидва ватрани наче б лучилися зі собою задніми стінками. Було таке вражіння, що обидві кімнати були відділені від себе вузьким проходом, який у свою чергу був перегороджений ватранами на дві нерівні частини, з котрих коротша — лучила ці дві кімнати, а довша — провадила на веранду. Далі за цією кімнатою, куди ми увійшли з веранди, знаходилася ще одна трохи більша кімната. Всі три разом оточували сіни з двох боків.

Крім цих кімнат було ще чотири, але вони були в такому жалюгідному стані, що й не варто про них згадувати.

Всі кімнати були обклеєні різнобарвним паперовим трафаретом, який у багатьох місцях повідставав і частинно навіть був віддертий.

Ми повернулися до першої кімнати. Тут мене чомусь притягав той менший прохід, що вів до моєї тодішньої кімнати. Нічна процесія входила тоді власне з цього проходу.

Цей прохід був трохи темний. Світло до нього доходило тільки з відкритих дверей. Я освітив електричним ліхтариком, що його взяв зі собою ще з дому. Тут так само трафарет був трохи понищений і в однім місці на стіні від сторони загадкової кімнати виступали з-під нього мідяні головки від цвяхів. Вони нагадували гудзики від електричних приладів. Їх було сім і вони разом творили півкруг.

Людина завжди має звичку доторкнутись пальцями до кожного предмету, який впаде в око. Я також доторкнувся до одного з тих гудзиків. Він подався в середину. Я попробував решту. Були нерухомі. Старший хлопчина Микола приглядався моїм рухам і почав собі оглядати стіну трохи нижче, бо до моїх не міг дістати, а хотів також попробувати.

— Тут також є цвяшки! — радісно скрикнув він і почав собі причавлювати їх.

В певнім моменті, коли я ще раз начавив рухомий гудзик, Микола притиснув один зі своїх, що також виявився рухомим, і сталося щось непередбачене: зі скрипом та брязкотом завалилася під нами долівка. Ми попадали і нас зі силою потягнуло кудись вниз разом з долівкою...

Коли вона зупинилася, Микола підвівся перший.

— Тут якийсь льох, — завважив він перелякано і, тримаючись за мене, попробував ступити ногою. — Чути картоплею! — додав він і став на долівку обома ногами.

Я підвівся і зробив крок до Миколи, але ледве встиг переступити, як наша підлога з шумом піднеслася догори і замкнула отвір. Ми чули, як вона стукнулася і кляцнули гаки.

Ми залишилися відрізані від світу в абсолютній темряві.

Микола заплакав. Я почав заспокоювати:

— Що з тебе за козак, коли ти плачеш як баба! — переконував я Миколу. — Не плакати треба, а шукати виходу. Ти ж не сам один тут, а зі мною!

Микола трохи заспокоївся, однак держався тремтячою рукою за мої штани. Положення дійсно було погане. Ще хоч би був з нами ліхтарик, а то й його згубив під час падіння і він мабуть помандрував наверх разом з долівкою. Сірників також не було — я залишив їх в кімнаті на столі разом з цигарками. Ми пробували кричати, але наш крик звучав глухо і мабуть не доходив назовні, бо й ми нічого звідтам не чули.

А в ухах стояв шум, що завжди повстає під час абсолютної тиші . . .

IV.

Треба було щось робити, і я почав перебирати руками нашу криївку. Це був вузький прохід, бо коли я розвів руки — вони доторкнулися до обох його стін. Так з розведеними руками, весь час випробовуючи стіни, я йшов вперед. Микола йшов позаду, не випускаючи з рук моїх штанів.

Може з п'ятнадцять кроків ми зробили, коли я вдався ногою об стіну. Тут прохід кінчався. Отже він не був довгий, але й виходу також не мав. Я попробував вгорі. Стеля була висока. Не міг дістати. Я підсадив Миколу на плечі, але й він не дістав. Тоді я завернувся і вже з Миколою на плечах пішов назад. Ледви встиг переступити кілька кроків, як Микола скрикнув.

— Що сталося? — питаю.

— Я вдарився грудьми об якусь поперечку.

— Підожди. Я зсаджу тебе на землю, — сказав я.

Коли Микола вже був на долівці, я почав сам маневрувати руками вгорі. Це був кінець залізної драбини, зачіпленої до стелі гаком на ланцюгу. Я звільнив гака і драбина цим кінцем опустилася на долівку при лівій стіні. Вона мала від середини поручні і була видно

причіплена в другім кінці завісами до стелі. Щоб хоч трохи випробувати драбину я почав під сподом перебираючи шаблі підноситись на руках вверх. Вона ще була кріпка і стояла нерухомо. Я спустився на землю і почав уже нормально спинатись, тримаючись одною рукою за поручні, а другою — випробовуючи стіну. Я дійшов до стелі, бо вдарився головою. Отвору не було. Стеля скрізь була однакова. Де ж у дідька той отвір дівся? А він мусів би бути, бо інакше драбина була б зайва. Я ще раз перевірів стелю. Ні, нема! Тоді я попробував потиснути уверх ту частину стелі, що знаходилася над головою при драбині. Вона трохи піддалася, але в цю мить я почув, як драбина тріснула піді мною і раптово опустилася вниз. Я вже гадав, що прийшов мені кінець, бо падіння з такої височини та ще й на залізну драбину могло закінчитися трагічно. Але драбина не впала — вона була звязана поручнями і це мене врятувало.

— Миколо! Де ти? — крикнув я вниз, згадавши про хлопця.

Микола не відзивався. Я поспішив обережно вниз. Микола сидів, скорчившись на долівці біля драбини, і тримався шосили за шабель. Він увесь тремтів. Від страху він занімів і тільки кляцав зубами як у пропасниці. Моя присутність та дотик руками вивели його з одеревенілости.

— Що з тобою, Миколо? Чого ти мовчиш? — спитав я.

— Т-т-там... там... щось... є... — зашепотів він, гикаючи, і, мабуть, показував кудись рукою, але було темно і я не бачив напрямку.

— Я бо-бо-бо-юся! — закляцав він зубами і потягнув мене за руку вниз, силкуючись одночасно ухопити мене за шию.

Я нагнувся. Тоді він почав шепотіти мені на вухо:

— Коли ви вилізли наверх, то там показалася якась біла тінь. Вона була спочатку дуже маленька, а потім стала рости і була така висока аж до неба. Вона йшла до мене і хотіла мене забрати, але коли ви почали залазити, то вона влізла в стіну і десь пропала...

— Це тобі тільки так видалося від страху, бо коли б дійсно була якась тінь, то і я б її побачив — потішав я Миколу.

— Еге! Видалося!... Щоб ви були тут внизу, то також перелякалися б. Вона вже витягнула до мене руки і розкрила рота, щоб зісти. А зуби то такі великі, як в коня. Ще й оком підморгувала — переконував мене Микола.

Я розміявся. Не було сумніву, що від страху Микола мав галюцинацію. Але тепер я вже не знав, що робити: залишити Миколу на долині не можна, бо страх може накоїти лиха, а забрати зі собою наверх також не можна — драбина не здержить нашого тягару. Хіба, що послати Миколу наверх самого, тим більше, що я вже трохи підніс дверці, зрушив їх з місця. А якщо Микола не зможе їх піднести?... Напевно не піднесе! Видно треба таки лізти мені самому.

— Слухай, Миколо! Там угорі є отвір. Його треба відкрити, але він тяжкий. Я послав би тебе туди, але ти сам не даси ради, а у двох лізти не можна, бо драбина не видержить і ми попадаємо. Вона й так уже надломана. Отже ти залишайся на долині і нічого не бійся, то ми зараз виберемося звідсіля. Якщо ж знов покажеться тобі якась тінь — ти крикни до мене, то я її відразу застрелю — пожартував я, бо жадної пістоли не мав.

— Добре, я підожду. Тільки ви відразу стріляйте, а то вона може мене зісти — просив Микола.

— Гаразд. Тільки добре тримайся за драбину. Як тільки скажу тобі лізти, то зараз же вилазь помаленьку

наверх і добре держись за поручні. Тільки старайся не хитати драбиною.

Я почав обережно спинатися. Не встиг ще дійти до переломаного місця, як поручні зігнулися і я гопнувся об стіну разом з драбиною. Щастя, що добре ухопився за поручні, а то напевно був би полетів сторчака.

— Ой, щось мене драбина тягне! — скрикнув Микола.

— Нічого, не бійся! Вона зігнулася і трохи пода-лася вперед!

Тепер уже верхня частина драбини звисала вниз вздовж стіни в той час як нижня своїм верхнім кінцем вперлася в стіну. Я ухопився за верхню частину і почав спинатись уже просто.

Діставшись до верху, я почав з невеликим на цей раз зусиллям відкривати двері. Блиснуло трохи світла.

— Стріляйте! — крикнув Микола. — Вона знов е!

Я зиркнув униз і розсміявся. Це був дуже слабенький відблиск проміння, що йшло через отвір.

Я пояснив Миколі.

— Дивись добре! — сказав я. — Я зараз буду відкривати й закривати отвір і твоя біла тінь буде зникати.

І дійсно так сталось. Микола зніяковів. Йому стало соромно за свій страх.

Я розкрив отвір. Він був трохи вузький і мав при собі з-заду невеличку площину, на якій можна було стати. Я залишив дверці стрімко і спустився вниз. Треба було забрати Миколу.

Микола поліз легенько, як кіт. Коли вже виліз і став на підлогу — дверці запали на своє місце. Отвір закрився. Я не звернув на це жадної уваги і спокійно поліз наверх. Але коли я хотів підняти дверці — вони вже не піддалися. Я крикнув. Відповіді не було. Я надавив на дверці ще раз зо всієї сили. Вони були нерухомі. Це вже мене здивувало. Я почав гримати кулаком

і одночасно кричати. Видно Микола почув мене, бо до мене долетів дуже тихенький відгомін його голосу. Я зрозумів, що тут діяв ще якийсь прихований механізм і що можливо він залежав від тягару тіла.

Може з пів години пройшло, доки Микола випробував усі можливості, про які я йому помалу, роздільно, слово за словом пояснював. Видно, що він щось відкрив, бо крикнув вкінці:

— Вже! Можете пробувати!

Я начавив на дверці і вони почали відкриватися.

— Ой-ой-ой! — закричав Микола. — Не підносьте, а то я впаду!

Очевидно, він сидів на них, бо я відчував великий тягар. Тоді я просунув в отвір свого п'ястука і спер на нього дверці.

— А тепер — кажу — злазь на сторону і стій спокійно. Тільки злазь дуже обережно, щоб часом який механізм не покалічив мого п'ястука.

Пересторога була зайва. Механізм діяв тільки при закритих дверцях. Я протиснувся через отвір і станув біля Миколи. Ми закрили отвір. В стіні збоку драбини над підлогою була тонесенька щілинка, через яку проходило слабеньке денне світло, яке налякало тоді Микола. Це було ознакою, що в тім місці можливо були двері. Ми оглянули всі стіни, але жадного сліду, крім цієї щілинки, не знайшли. Виходило, що й тут діяв прихований механізм. Але як його знайти, коли темно! Можливо, що тут також знаходяться гудзики. Ми почали уважно перебирати руками ту стіну, що мала внизу щілинку. Ми не помилилися. Приблизно на тій самій височині, що й тоді в проході, я знайшов подібний півкруг з гудзиків. Микола шукав нижче, але знайти не міг. І не було потреби там шукати, бо коли я почав їх натискати по черзі, то щось кляцнуло й двері відкрилися в той самий прохід, де запалася під нами підлога.

Микола аж заскакав від радощів. Тепер уже він був дуже відважний і перший знайшов на підлозі мій ліхтарик. Ми попрямували до виходу, щоб оповісти Степанові нашу пригоду. Але вихід уже був забитий. Видно Степан думав, що ми вже вийшли з палацу і тому забив назад вхідні двері. Тоді ми через третю кімнату постукали до сіней. Підійшла Степаніха.

— То ви ще й досі там? — здивувалася вона. — А Степан думав, що ви пішли до парку, тому й забив двері. Подождіть, я зараз покличу його.

Через десять хвилин ми вже були на волі.

V.

Наше відкриття зацікавило Степана. До дальшого розслідування ми приготувалися як слід: я взяв свого електричного ліхтарика та сірники, а Степан — звичайну нафтову ліхтарню, сокиру з молотком та кліщами, доброго довгого шнура й кавалок грубої дошки, щоб підв'язати драбину зі споду на місці перелому. Миколи Степан не хотів брати зі собою і тільки на мое прохання погодився.

Щоб часом не пошкодити рухомої долівки своїм тягарем, ми розділилися на дві партії. Я спустився перший, а потому Степан з Миколою, бо Микола вже знав секрети механізму.

Коли ми щасливо опинилися в підвалі, Степан першим ділом закріпив драбину шнуром та дошкою. Потім вони обидва вилізли на верх і звідтам вийшли у прохід. Випробувавши в цей спосіб відворотну дорогу, вони знов спустилися до мене. Я не гаяв часу. Заки Степан зазнайомився з механізмами, я оглянув дбайливо загадковий прохід. Він був вимурований з цегли, а долівка була вимощена плескатим камінням. Цегла була скрізь однакова і кожна цеглина лежала поперек стіни, виступаючи до середини вужчою стороною. Рядки, як звичайно, чередувалися.

Я був переконаний, що прохід повинен мати ще інший вихід, бо інакше пощо було будувати його вузьким та довгим, і що вихід знаходиться правдоподібно в кінці проходу.

До мене прилучився і Степан. Микола вже не боявся і з татовою ліхтарнею в руках почав також розглядати стіни, але в іншому місці, бо він нам перешкодив, прохід був за тісний.

Помалу, цеглина за цеглиною, то начавлюючи їх, то пробуючи витягнути, то постукуючи молотком, чи не дасть відгону пороженчі, ми оглянули весь кут, але жадного натяку на двері не було.

— Тут натрушено на землю трохи цегли, — несподівано звернув на себе нашу увагу Микола — і є щілини поміж цеглинами!

Ми підійшли до Миколи. Дійсно в стіні, в тім місці, де прилягала своїм боком драбина, видніли тонесенькі щілинки. Вони йшли в середину стіни, але не під простим кутом, тільки трохи навскіс. Це вже був натяк на двері. Ми почали поспішно оглядати обабіч кожную цеглину. Одна з них від притиску подалася в середину, хоч стіна все ще стояла нерухомо. Позначивши її, я почав шукати допоміжну.

— Вже відчиняється! — скрикнув Микола.

Виявилось, що Степан замічену цеглу притиснув трохи сильніше до середини і цим порушив механізм.

Двері помалу і зі скрипом відчинилися. Нас обдало тяжким запахом цвілі. Перед очима станув новий прохід, який ішов рівнобіжно з нашим. Увійти туди не було змоги — вхід закривала наша драбина. Щойно тепер ми зрозуміли, чому драбина підтягалася догори. Ми відвели драбину і підвісили її на гаку. Вхід був вільний.

— Подождіть хвилинку, — сказав я Степанові, коли завважив, що він наміряється увійти в новий прохід. — Я ввійду туди сам і попробую закрити двері. Якщо на

протязі десятиох хвилин я їх не відкрию, то тоді ви відкриєте їх від себе, бо може статися так, що ми всі увійдемо туди, а потім назад не вийдемо.

Степан признав мені слухність. Я замкнув за собою двері.

За характером будови це був також прохід, тільки ширший трохи від попереднього. Вимурований так само з цегли він мав над собою низьке склепіння, до якого можна було дістати рукою. Долівка також була вимощена камінням. Він був можливо у три рази довший від попереднього і не мав виходу. Може й мав, але дверей я не бачив. В кінці проходу темніла на долівці якась продовгаста купа. Я підійшов ближче. Підійшов і ввесь затремтів: з під купи виставали кості людської ноги . . .

З переляку я кинувся назад. Вже біля дверей я опритомнів: це ж тільки кістяк, а не жива людина! Що може зробити мені кістяк? І чи не зобовязаний я був відкрити таємницю білої жінки та заспокоїти її? Будь-що-будь, а перстень, ця незаперечна річ, знаходиться в мене на пальці і вже не раз в житті допоміг мені! Мені стало соромно за свій страх. Я подивився на перстень так, наче б просив пробачення за свою слабкість. А він так гарно сіяв, що мені видалося, наче б у проході стало ясніше.

Тоді твердо, рішучо, хоч і з певною напругою, я вернувся назад і почав розглядати загадкову купу, яка можливо була наслідком якоїсь страшної нечуваної трагедії молодого життя.

В другім кінці купи виглядав з-під гарного жіночого волосся, яке ще чудом схоронилося від ділання часу, людський череп. Він був звернений лицем до стіни. З одягу утворилося павутиння, яке від дотику розсипалося на порошок. Між стіною та кістяком стояла скляна плящина закрита корком. В ній щось біліло. Я взяв її обережно і почав розглядати. В середині виднів згор-

нутий папір: Корок розсипався в моїх руках і я витягнув з пляшки якийсь зошит. Я розгорнув його. Він був дрібно списаний польською мовою. Кілька останніх листків були чисті. Ще не записані. На передній сторінці був напис: „Денник Ядвіги...“. Зі зрозумілих причин я прізвища не подаю.

Я сховав старанно цей щоденник до бічної кишені і попростував до виходу. Був твердо переконаний, що він дасть мені розгадку.

Дверей я вже не старався відмикати. Не було потреби впроваджувати сюди Степана до часу, поки не запізнаюсь із змістом щоденника.

За кілька хвилин двері відкрив сам Степан:

— Ну, що? — спитав він нетерпляче.

— Нічого. Ще не встиг знайти.

— То може ви вийдіть, а я сам пошукаю?

— Знаєте що? — відповідаю. — Тепер уже трохи за пізно. За довго ми возимось з цим ділом і я трохи зморився. Мені вже треба бути вдома. Може відкладім цю справу до другої неділі?

— А може це недовго?

— Хто зна! Я дуже зацікавлений вашим палацом і хотів би його добре оглянути, але на це треба більше часу. Крім того дивіться: ліхтарик мій майже вигорів! А ваша безумовно може згаснути, бо їй забракне свіжого повітря. Ви самі відчуваєте, яке воно тут тяжке. А тоді що?

Це переконало Степана, тим більше, що він сам мусів встати ще до сходу сонця...

Здається, що ще ніколи так не смакувала мені вечеря, як тоді у Степана після наших пригод. А Миколі мов мішок розвязався: з великим захопленням усім оповідав, як то він допомагав нам шукати двері і що то він перший їх знайшов, а до того ще й „ні крапочки“ не боявся: і за кожним фазом, коли підкреслював свою

відвагу, благально дивився на мене, щоб я часом його не зрадив.

А найкраще то він переказував той момент, коли побачив білу тінь. Тут уже його дитяча фантазія не мала границь.

— Дивлюсь, а воно росте й росте! Зпочатку вирости ноги, потім руки, а голова то під самісіньким небом! А борода така біла, довжезна і все від вітру коливається. З очей то так вогонь і сипле, так і сипле! Я вже боюся, щоб пожару не наробило... А як розкрило рота, то ті зуби мов у коня: так і ляскає ними. Навіть більші, як в коня. Такі... такі... як у нашого Кудлатого, тільки може в сто разів більше... Воно вже хотіло схопити мене та зісти, а я скоренько перехрестився та як крикну: „Геть від мене!“, то стіна відразу розступилася і воно туди, а стіна: гоп! та й знов зтулилася...

— О, ваш Микола правдивий козак! Нічого не боїться, — піддержував я.

Дівчатка слухали його пригод мов зачаровані і зі страху тулилися до себе та все викрикували: „Ох, Матінко Божа! Якже це страшно!“ і вкінці рішили, що вони всі ляжуть спати разом з мамою, бо ще може прийти біла тінь і всіх пожерти, на що Микола з презирством завважив:

— Ех, ви... баби! А я нічого не боюся і буду сам спати.

Це однаково не перешкодило йому пізніше тихенько попросити тата, щоб взяв його спати до себе, бо він дуже змерз в підвалі, тільки щоб нічого не казав про це дівчатам...

VI.

Щоденник Ядвіги відібрав мені цілу ніч. Своїм змістом він фактично ділився на дві частини.

Перша — це була ніжна пісня солодкого кохання молодої дівчини, яка не зазнала ще життя і все ще знаходилася у сні чарівних мрій, де „фата моргана“ видавалася незаперечною дійсністю.

Друга — це був невимовний біль душі; крик відчаю зрадженої жінки і матері; глибоке страждання, яке не може бути переказане словами, а тільки відчуте та зрозуміле душою, яка вже пізнала істоту Милосердя.

Ця друга частина починалася словами: „Я проклинаю на віки ту хвилину, коли я перший раз зустрілася із Зигмунтом...“

На передостанній сторінці щоденника стояли такі знаменні слова: „Я є певна, що знайдеться така людина, яка відчує моє горе і допоможе мені в той час, коли мені буде найтяжче, коли я не буду знаходити собі місця чи на цім чи на тім світі...“ і ще: „Щоденник увесь час знаходиться при мені, бо смерть може захопити мене кожної хвилини, хоч і не прагну її з огляду на сина...“

Щоденник був довгий. На загал він не був позбавлений літературного смаку, хоч місцями і був нудний через своє повторювання.

Короткий зміст щоденника такий:

Батьки Ядвіги належали до польської шляхти. Були заможні: мали фільварок та готівку в банку. Ядвіга була одиначкою. Маючи дванадцять років втратила маму. У вісімнадцять років закінчила російську гімназію і тоді ж, перший раз у житті, була вивезена батьком у світ, де на балі познайомилася з чарівним пристійним Зигмунтом. Від того часу Зигмунт почав відвідувати Ядвігу і незабаром полонив її серце. Ядвіга була щаслива. Зигмунт попросив офіційно її руки, але батько Ядвіги відмовив йому, бо погана слава ходила про Зигмунта: був гультай, бабій і цілі ночі пересиджував за картами в досить підозрілому товаристві. Батько знав, що Зигмунт шукав не жінки, а грошей.

Засліплена ж Ядвіґа нічого не помічала — Зигмунт був її ідеалом.

Зигмунт перестав показуватись. Ядвіґа страждала. Через два місяці відбувся у Рівному масковий баль. Там вони знов зустрілися. Ядвіґа дуже зраділа — вона все ще сильно кохала його. Зигмунт дуже зручно заграв свою роллю: трагічним голосом він заприсяг, що якщо Ядвіґа не відвідає його у його власнім палаці, то він застрілиться, бо не може без неї жити. Це заскочило Ядвіґу і вона, не здаючи собі справи з наслідків, погодилася. На третій день Зигмунт чекав на неї в своїй альтанці при кінці парку. Ядвіґа прийшла.

Ця зустріч відбувалася в Пилипівці в тім самім палаці, що тепер належав до Степана, і Зигмунт провадив Ядвіґу тим самим ходом, що то ми відкрили, і до тієї самої кімнати, де я тоді ночував.

Зигмунт був невимовно радий і поводився дуже чемно. Ядвіґа позбулася страху і... почала часто відвідувати Зигмунта, очевидно потайки від батька. Вона завжди чекала на нього в першім проході, де стояла драбина.

Щоденник старанно описує таємний хід і спосіб користування таємними механізмами.

Одного разу Ядвіґа мусіла ждати на Зигмунта кілька годин. Вона зголодніла і вже хотіла відійти, коли появився Зигмунт. Він ніколи за словом у кишеню не ліз, тому й зручно виправдався. Ядвіґа натякнула, що трохи голодна. Зигмунт використав цю нагоду: на столі появилася їжа і... добре сильне вино. Ядвіґа опяніла.

Опянівши раз від вина, Ядвіґа стала п'яною від кохання.

Місяць промайнув мов сон. Почалася політична завірюха. Польський нарід схопився за зброю проти окупанта. Йшов 1863 рік. Через два місяці батько Ядвіґи склав голову в нерівній боротьбі. Його фільварок був

зруйнований, а на гроші поклали арешт. Ядвіга опинилася на ласкавому хлібі у чужих людей. Тут вона відчула вперше, що незабаром стане матір'ю, Звірилася в тому Зигмунтові. Зигмунт цього сподівався. Ще більше — надіявся в цей спосіб загарбати капітали батька Ядвіги. Але тепер то всі його пляни були перекреслені. Тепер уже дитина стояла на перешкоді, бо могла звязати його на завжди з Ядвігою. Багата наслідниця стала жебрачкою — це пляном не було передбачене. Зигмунт почав переконувати Ядвігу, щоб позбулася дитини. Але Ядвіга вже була не та, що раніше — рішучо відкинула всі його намови, бо не хотіла брати гріха на душу. Мала ще чисте сумління. Зигмунт перестав перечити і далі удавав щасливого батька. Надійшов час породу. Ще заздалегідь, щоб людське око не бачило, відвіз Ядвігу до одної знайомої повитухи. Підплачена повитуха заявила, що стан здоров'я Ядвіги не дозволяє їй годувати самій дитину. З тяжким серцем погодилася Ядвіга на тимчасову розлуку зі сином. Зигмунт забрав сина і вже більше не показався до Ядвіги. По видужанні щось через два місяці прийшла Ядвіга у Пилипівку.

В щоденнику вона описує ці відвідини так:

„Коли я входила до нього в кімнату, в мене ще билосся серце не тільки для сина, але й для нього. Я дурна ще вірила в його шляхетну душу. Він мене прийняв на вигляд дуже радо, хоч його поцілунок був дуже зимний. Він був стурбований. Я думала, що це від хвилювання — то ж два місяці ми не бачились!

-- Що з нашим сином? -- питаю. -- Я б хотіла його побачити.

Не пригадую, що він відповів на це, бо заговорив дуже скоро і все більше переходив на політичні теми. Я зрозуміла тільки, що мій прихід був для нього дуже неприємний. Його виводи зовсім мене не переконували, як колись, і були для мене чужі — мої думки були біля

сина. Я стала настирливою. Тоді він дав слово, що через два тижні відвезе мене до сина, і що напередодні повідомить мене про час нашого відїзду. Я повірила. Одно мене дивувало, що він, знаючи про моє тяжке положення, ні разу не відвідав мене за цей час і не дав жадної піддержки, хоч частенько я була голодною. Я не запитала — чому він так повівся, гордість не дозволила. І коли врешті він позбувся неприємного питання про сина, відразу відминився. Став дуже балакучий і улесливий. Заставив стола різноманітною їжою, наче б приймав дуже високого гостя. Я їла. Мусіла їсти, бо була голодна. Конче хотів, щоб напилася вина, але не до вина мені було. Після вечері почав залищатися до мене. Мені це не сподобалося і я вирвалася. Потому, я напруживши всі свої слабї сили, вдарила його в обличчя. Очі в нього налялись кровю, як у дикого звіря. Він ввесь почервонїв і зі стиснутими п'ястуками підскачав до мене.

— А, то ти так! Ти... ти!... Геть з мого дому!

— Не відїду, доки не віддаси мені сина! — кинула йому зі злістю.

— Сина? Ха-ха-ха! — зареготав він так, що аж мороз пройшов по мені. — Ти хочеш сина? Тоді побачиш свого сина, коли в тебе на долоні виросте волосся!... А тепер геть з мого дому! Щоб твоєї ноги більше не було тут ніколи!

І він схопив мене за плечі, випхав у прохід і натиснув гудзики. В одну мить я провалилася разом з підлогою у підвал.

Що ж залишилося мені після цього робити? Обливаючись гіркими слізьми я мусіла відїти“.

Відїшла Ядвіґа і почала шукати свого сина.

Повитуха, видно, була добре підплачена, бо й перстень з медаліоном, що їх Ядвіґа втискала їй до рук, не помогли.

— Я нічого не знаю. Сина забрав ваш . . . муж і ви дали на це свою згоду, — сказала повитуха. — До мене приходять багато жінок родити і я не цікавлюся їхніми дітьми. Кожний мусить сам дбати про свою дитину.

Так нічого їй не добилося. Міг ще знати візник Зигмунта, але той напевно нічого не скаже, хоч Ядвіга і рішилася поспробувати щастя у візника. Треба було тільки знайти нагоду до цього. Не маючи змоги вдатися самій на фільварок до Зигмунта, Ядвіга доручила цю справу своїй господині. Але це не так було просто, бо дуже часто Зигмунт був зі своїм візником у від'їзді і рідко коли ночував вдома, а до того ще їй розташувався в його палаці ескадрон російської кавалерії.

Через три тижні зголосився до Ядвіги посланець від Зигмунта. Ядвіга мало не збожеволіла від радощів — була певна, що на другий день побачить свого сина. Тремтячими руками розгорнула записку. Зміст був коротенький, але дуже тяжкий: „Твоє щеня замуроване в другім проході. Відрахуй від першої цеглини знизу біля входу шість разів по чотири: раз поземо, раз навкис і знайдеш своє добро! Зигмунт.“

Післанець — польський повстанець — розповів їй, що повстанча розвідка викрила подвійну гру Зигмунта. Мала в руках докази його зради і таємний суд присудив його на розстріл. Перед смертю запитали про його останнє бажання. По короткій надумі він зажадав кавалок паперу, написав цю картку, назвав адресу Ядвіги і сказав, що це все. Через п'ять хвилин після цього присуд був виконаний.

Ядвіга чим дужче поспішила до альтанки. Вона захопила зі собою молоток і плящину з молоком для дитини та трохи їжі для себе. Ще мала надію застати його живим.

Оманна надія! Можливо, що ще в день свого народження бідне немовля закінчило своє нерозпочате життя!

Дістатися до альтанки було тепер дуже тяжко. Парк був обставлений патрулями.

Котрого дня Ядвіга опинилася в таємнім проході — денник не подає. Може на другий день, бо напевно кожний черговий день був би вписаний до щоденника, а може й не мала змоги записати...

VII.

На другу неділю рано я вже був у Пилипівці. Розповів Степанові на самоті і про нічну сцену, і про щоденник, і про кістяк у другім проході. Про персня я не згадав.

Потайки від Миколи ми спустилися в підвал. Вхід у другий прохід ми перевірили згідно з описом у щоденнику. Вихід з нього знаходився там, де лежав кістяк.

Ми попробували обережно, щоб не порушити тлінних останків Ядвіги, відкрити двері до дальшого проходу, що вів вже просто до альтанки. Але тут механізм зовсім не ділав — був зіпсутий.

І в мене зродилася думка, що Ядвіга, будучи стомленою та голодною, можливо хотіла піти до дому і трохи підкріпитись або просто взяти нову свічку, бо не могла далі шукати сина в абсолютній темряві. Хотіла вийти і не могла — зіпсутий механізм став на перешкоді, а звертатись за поміччю до окупантів, які забили батька — видно гордість не дозволила і вона вибрала смерть поруч зі своїм сином.

Цілий прохід був подовбаний молотком, але всі цеглини були на місці. Ні одна не була витягнута. Видно не знайшла дорогого сина. Останнім зусиллям ще пробувала нещасна відкрити двері, але вони не піддавалися і вона знесилена мусіла закінчити своє безталанне життя на самім порозі до спасенного виходу.

Ми залишили двері й почали шукати сина Ядвіги. Не відомо було, від котрих дверей треба відрахувати шість разів по чотири. Ми відраховали від обох і почали розбивати рівночасно дві стіни.

Мені пощастило. Коли я витягнув одну цеглину — показалося в стіні заглиблення. Степан перейшов до мене. Ми витягнули ще кілька цеглин. В заглибленні лежав малесенький кістячок. Це був син Ядвіги.

Більше нам не було що тут робити і я поїхав до Тучина до католицького священика. Пилипівка належала до його парохії, хоч і католиків не мала.

Священик порадив скласти тлінні останки до одної домовини.

— Нехай дитина спочиває біля матері — сказав він.

На складі в Тучині я знайшов лише одну домовину. Вона була на диво цілком подібна до тієї, що несли тоді вночі через мою кімнату. Я її забрав і разом зі священиком вернувся до Пилипівки. З нами приїхало з Тучина ще чотирьох чоловіків до помочі.

В щоденнику Ядвіги мене тільки одне дивувало: вона ні разу не назвала іменем свого сина. Може тому, що він ще не був охрещений? Можливо. Священик дав йому імя діда — батька Ядвіги.

Ми старанно зібрали все, що знаходилося в найближчому оточенні кістяків, і вклали в домовину разом з кістяками. Щоб було зручніше винести з підвалу домовину, ми спустили рухома підлогу і через цей отвір витягнули її шнурами.

Щоденника Ядвіги забрав священик. Він мусів мати в руках доказ, щоб в разі потреби показати представникам влади. Я не перечив.

В годині сьомій увечері обряд похорону на цвинтарі в Тучині, в родинному гробі родичів Ядвіги, був закінчений. Ядвіга разом зі своїм сином спочила навіки поруч своїх батьків...

* * *

Степан дуже просив мене залишитися в нього на ніч з огляду на перестрашення дітей. Я погодився, але під умовою, що буду спати тільки в тій самій кімнаті, що й попередньо.

Цю ніч я спав дуже спокійно. Не пробудився ні разу. Жадних снів, ані страхів також більше там не було...

ЧОРНИЙ КІТ

I.

Микола з Оленкою вчилися разом в Дубні, на Волині. Тоді ще не було мішаних шкіл і жіноча гімназія була відокремлена від чоловічої.

Микола мав тринадцять років, Оленка — одинадцять. Мама примістила їх у своєї сестри Галини — бездітної вдови. Діти почувалися тут добре, бо тітка Галина ставилася до них дуже гарно та пестила їх, мов своїх власних.

Тітка Галина мала у себе „на станції“ ще кількох учнів і це давало їй певне утримання, бо пенсії по чоловікові було трохи замало.

Учні містилися в одній великій кімнаті, Микола ж мав окрему маленьку, поруч із своїми товаришами.

Оленка спала разом з тіткою Галиною.

Микола відрізнявся від хлопців незвичайною паяттю та особливою вдачею. Він хоч і був спокійний і до всіх привітний та товариський, то однак любив перебувати більше на самоті. Дуже часто впадав у задуму і це давало товаришам притоку до різних жартів. Але пам'ять дійсно мав небуденну. Треба було Миколі прочитати один тільки раз якусь книжку, як він уже міг переповісти її майже дослівно.

До шкільних підручників Микола заглядав дуже рідко, бо добре пам'ятав все те, що вчителі пояснювали на лекціях, а такі пояснювання переважно виходили за межі підручників, то й не диво, що Микола рахувався

першим учнем. Він усе памятав, що тільки хоч раз дійшло до його слуху.

Деякі люди мають особливий природний дар передбачувати або, як кажуть, бачити на відлеглість.

Щось подібного було й у Миколи.

Одного разу він так сидів нерухомо на своєму ліжку і щось пильно дивився кудись у далечинь.

— Миколо! Може хочеш горішків? — несподівано спитала його тітка Галина, увійшовши в кімнату.

Микола не відізався і далі дивився в одну точку. Тільки з очей почали текти сльози.

— А це що з тобою? Чого ти плачеш? — занепокоїлася тітка Галина.

Вона сіла на ліжку поруч Миколи і почала ніжно перебирати рукою його кучеряве волосся.

Від дотику Микола здригнувся.

— Оленка тільки що покалічила палець ножем і це її сильно болить, — відповів він, не відводячи очей.

Через хвилинку він зідхнув, усміхнувся і подивився на тітку Галину.

— О, вже Оленка сміється! Видно перестало боліти! — зрадів Микола.

— Ах, ти ж дурненький! То ж Оленки нема вдома. Вона пішла до Оксани. Звідкіля ти це вбив собі до голови, що Оленка покалічила палець?

— Я тільки що бачив, — відповів Микола тихо і простягнув руку за книжкою.

Тітка Галина здивовано знизил плечима, поцілувала Миколу в голову і тихенько вийшла. Забула навіть про горішки.

Через десять хвилин вбігла в кімнату до тітки Галини задихана Оленка. Вона мала перевязаний вказуючий палець на лівій руці.

— Чого це в тебе палець перевязаний? — злякалася тітка Галина, коли побачила Оленку в такому вигляді.

— Я хотіла розрізати яблуко на дві половини, щоб поділитися з Оксаною, а ніж був дуже гострий — зата-рахотіла Оленка — і я розрізала собі палець, — плачучи докінчила вона своє оповідання.

Тітка Галина уважно оглянула покалічене місце, перевязала його наново, при чім прочитала Оленці цілу лекцію на тему обходження з ножем, і заплакала разом з нею. Через кілька хвилин вже обидві сміялися і тітка ніжно цілувала заспокоєну Оленку. Про випадок з Миколою вона вже забула . . .

Микола дуже любив мандрувати на самоті. Чар природи завжди манив його до себе. Особливо весною, коли вся природа зодягнеться у зелень, а ніжні в чудових барвах квітки так мило визирають з трави. На протязі перших двох років свого перебування в Дубні він познайомився майже з усією найближчою околицею.

Одної гарної неділі, мандруючи так по лісі недалеко від військового форту, що знаходився у вісьмох кілометрах на захід від Дубна, він натрапив на якусь хатинку. Вона дуже нагадувала йому казкову хатинку Баби-Яги, хоч і не стояла на курячих лапках.

Старенька, облуплена, похилена трохи на один бік, із деревляним комином над стріхою, стояла хатинка серед чагарників і була частинно обплетена диким хмелем. Соломяна стріха була вся вкрита мохом. Біля порогу на траві лежав великий чорний кіт і вигрівався на сонці.

— Кці, кці, кці! — покликав Микола kota, але той тільки злегка підвів голову, подивився на Миколу байдуже, мотнув один раз своїм довгим хвостом і, поклавши назад голову на свою передню лапку, почав далі дрімати.

З кущів, недалеко від хатинки, визирнула старенька бабуся. Вона була зодягнена у якесь брудне лахміття, а ноги були босі. Правою рукою спиралася на довгий кий. Була вся згорблена, на обличчі виступав довжез-

ний ніс закорючкою і сиве волосся було розпатлане. Вражіння Миколи від зустрічі з нею не належало до приємних.

— А чого ти тут, синку, шукаєш? — привітливо спитала вона Миколу.

— Та я нічого... — зніяковів Микола. — От, ходжу собі по лісі. Тут так гарно...

— Ходи, ходи, синку... вчись. Ліс має багато таємниць. Бачиш оцю рослинку? Вона є мала, але може дуба звалити... Ти вмієш читати? — знічевя запитала бабуся так, що Микола аж здригнувся.

— Я ходжу до гімназії.

— Так, так... вчись... Коли будеш тут ще раз, то зайди до мене... На хвилинку... Не пожалієш! — додала вона якимсь особливим тоном і подалася у хату.

Кіт підвівся, подивився на Миколу і ліниво потягнувся за бабусею.

Двері в хатині замкнулися.

Микола здивований і трохи перестрашений виглядом бабусі та її загадковими словами, поспішив відійти.

II.

Наступної неділі Микола знов пішов у ліс. День так само був тихий та соняшний, як і попереднього разу. Від співу пташок та тріскотіння комашні повітрям пливла чарівна музика, що так заспокоює наші нерви. Квіти пянїли і відчувався тонкий запах меду.

Микола шукав за хатинкою. Йому здавалося, що він вже кілька разів був на тому самому місці, де вона тоді стояла, але хатинка мов крізь землю завалилася. Можливо, що він за далеко зайшов, бо коли вже знеохочений рішив вертатись додому, несподівано, мов з-під землі, виросла вона в кількох ледве кроках від нього. Чорний кіт так само вигрівався біля неї на сонці, тільки лежав з другого боку порогу.

— Зайти у хатинку, як казала бабуся, чи ні? — завагався Микола.

Втім двері широко відкрилися і на порозі станула бабуся. Вона вже не мала такого страшного вигляду і була одягнена хоч і бідно, але зате трохи огрядніше. Навіть на ногах видніли старенькі черевики.

— А я вже цілу годину виглядаю тебе — зашамкала вона, бо мала тільки два передніх зуби. — Ти такий гарний хлопець і такий спокійний, що дуже мені сподобався.

Вона чомусь поглянула довкола себе і вже трохи тихшим голосом додала:

— Я хочу дати тобі велику, велику силу... Ще більшу, ніж має та рослінка, що може повалити дуба. Але ти мусиш так робити, як я тобі скажу. Тільки ти не бійся. Нічого злого тобі не станеться.

Вона загадково усміхнулася і чомусь підморгнула лівим оком.

— Я знаю, що ти трохи боїшся зайти до мене. Але це нічого. Подожди тут, я тобі щось принесу.

І з цими словами бабуся зникла у хатинці.

За кілька хвилин вона винесла щось замотане в брудну шматину. В другій руці вона держала кусочок чорної свічки.

— Ти кажеш, що вчишся по школах і вмієш читати. Це я й сама знаю, бо все бачу. О, від мене нічого не вкрийється! Правда, чортенятко? — звернулася вона до kota.

Кіт підвівся, задер вгору свого довгого хвоста, щось промурликав, потер трохи мордочкою об бабусин черевик, полизав ліву лапку і знов ліг на старе місце, підклавши під голову облизану лапку і кінчик хвоста.

— Оце маєш для себе одну книжку. А тепер затям собі добре, що тобі скажу, — продовжувала вона, пе-

реходячи до діла. — Сьогодні ввечорі, як уже всі полягають спати, точно в дванадцятій годині вночі ти погасиш свою лампу і засвітиш цю свічку. Тоді почнеш читати книжку, що тобі даю, тільки пам'ятай: читай помалу, щоб добре зрозуміти, про що там написано, і роби все чисто так, як написано у книжці. Нічого не змінюй. За одну ніч прочитати ти не встигнеш, бо на це треба аж тринадцять ночей. Книжка сама тобі скаже, скільки треба прочитати за один раз. Проти неділі не читай, бо їй так нічого з того не вийде. І ще щось тобі скажу. Коли будеш читати і щось почувеш, то ти не лякайся, а роби дослівно так, як там написано, і воно зникне... Ти маєш годинника?

Микола витягнув з кишені свого Мозера — недавній подарунок мами на його уродини — і показав бабусі.

— Добре, що маєш. Не потребуєш турбувати інших. Отже пам'ятай: тільки в дванадцятій годині ночі зможеш прочитати те, що там написано. Раніш — ні. І роби тільки так, як там написано.

Це все було так несподіване, носило такий таємничий характер, тон голосу бабусі був такий дивний і разом наказуючий, що Микола й сам не стямився, як книжка із свічкою опинилася в його руках. Він навіть забув подякувати, хоч і був з природи дуже чемний. Забув також запитатись, чи дістав книжку на власність, чи мав її повернути. Бабуся вже увійшла в хатинку і за нею потягнувся й кіт.

Брудна шматина, в яку була завернена книжка, пекла Миколі руки, а очі з відразою пробували не дивитися на неї. Але він переміг себе. Микола чомусь був певний, що бабуся слідкує за ним, тому й не хотів зробити їй урази. Щойно коли вийшов на дорогу і вже був далеко від лісу, він оглянувся, поспішно розгорнув шматину і викинув її у рів, а книжку загорнув у свою хустинку до носа, бо жадного паперу не мав при собі.

Коли входив Микола у свою кімнату, книжка спочивала в нього за пазухою, щоб ніхто не довідався про неї. Потім вона помандрувала у ліжко під сінник.

III.

Весь вечір Микола просидів як на голках. Він ніяк не міг діждатись, коли всі підуть спати. А тут, мов на злість, його товариші розбушувалися і все робили якись викрутаси. Їх сміх лунав по цілій хаті аж до одинадцятої години. Врешті всі заспокоїлися й пішли спати.

Настала тиша. Микола полегшенно зідхнув, а щоб самому не заснути та одночасно якось скоротити час, він витягнув з шафки книжку, яку одержав з гімназійної бібліотеки, і почав читати. Це були „Мандрівки Гулівера“. Чарівне оповідання було так гарно написане, що він уже не мав сили відірватись від нього. В уяві повстав цілий маленький рай, а спритність карликів та незвичайні пригоди самого Гулівера так його захопили, що коли він перевертаючи сторінку випадково кинув погляд на годинника — в нього в середині все захололо. Була друга година ночі.

Микола аж зблід від страху, що пропустив наказану годину. Йому стало дуже неприємно, що він міг настільки захопитись Гулівером, щоб забути про книжку бабусі. „О, я все знаю, бо все бачу“ — пригадалися її слова і Миколі щось засмоктало під грудьми. Він уже був певний, що бабуса знає про його неухагу та байдуже відношення до її книжки, а тим самим і до бабусі, і що напевно вона тепер гнівається на нього. Ця впевненість ще більше його засмутила і душевний стан став такий пригнічений, що бідолаха з відчаю повалився на ліжко й гірко, гірко заплакав...

Але змора зробила своє. Через кілька хвилин Микола вже спав, вткнувши голову в подушку, забувши навіть роздягнутись і погасити світло. Він вже снів

про великого чорного kota з довгим хвостом та про маленьких звинних карликів.

На другий вечір Микола твердо постановив прочитати бабусину книжку. Його все кортіло витягнути її з-під сінника і заглянути в середину хоч одним оком і тільки слова бабусі, що книжку можна прочитати лише в дванадцятій годині ночі, а раніш — ні, здержували його від спокуси. Та й небезпечно було її розглядати: кожну хвилину могла увійти в кімнату тітка Галина або хтонебудь з товаришів.

В десятій годині увесь дім уже спав. Залишилося ще дві довгих години. Гулівер вже був дочитаний і не було що робити. Микола взявся за арифметику. Розв'язав кілька задач і непомітно пригадав сьогоднішню лекцію з історії Греції. Память привернула оповідання про Діогена. Микола ніяк не міг зрозуміти, чому він спав у бочці, коли можна було спати в хаті або навіть і в stodолі на сні. То ж сіно було таке м'яке і так приємно пахло! Микола завжди літом спав вдома в stodолі на сні...

Або чому Діоген шукав серед білого дня і то з ліхтарем у руці якусь людину? А може це він переплутав і людину шукав Сократ? Ні, Сократ, здається, не шукав, а пив якусь отруту перед судьями... Від учорашньої неприємності Микола був сьогодні трохи неуважний в школі і можливо щось недочув. Справдити факти було дуже легко — історія лежала в шафці, але він полінувався її дістати і думки перейшли до географії і потім через асоціацію до мандрівок Гулівера...

Нараз Микола згадав про книжку бабусі. Поглянув на годинник і відразу змінився: до дванадцятої залишилося всього п'ятнадцять хвилин!

Поважно дістав з шафки сховану маленьку плящину і приліпив зверху її в отворі свічку бабусі. Біля плящини поклав сірники. Потім витягнув з-під сінника дріжачими руками таємничу книжку і поклав її обе-

режно собі на коліна. Годинник йшов дуже помалу, а нерплячка все зростала.

Ще десять хвилин залишилося до наказаної години, як Микола не витримав. Щоб мати книжку готову до читання — треба її відкрити завчасу, і Микола відхилив окладинку. Перша сторінка була чиста. Він відкрив наступну — також чиста. Тоді почав перелистовувати цілу книжку, сторінка за сторінкою, і яке ж було його здивування, коли побачив, що ціла книжка не була записана!

Невже бабуся збрехала? Або може помилилася і випадково дала іншу, от такий звичайний зошит? Микола закрив книжку і з посердя кинув її на стіл. Втім щось забряжчало. Перелякався і вже хотів бігти до тітки Галини, як його зір упав на годинник. Була рівно дванадцята година!

Відрухово, мов у сні, дрижачими від страху руками Микола запалив бабусину свічку і погасив дялпу. В кімнаті відразу стемніло і стало якось дуже дивно. По стінах, по столі, по постелі, по руках розплилося хвилююче червоне світло. Воно то ясніло, то темніло і це хвилювання трохи нагадувало північне сяйво. А по цій кімнаті розповзлися страшні фантастичні тіні...

Але Микола нічого не помічав. Всі його думки були скупчені на одній цілі — прочитати бабусину книжку. Навіть не завважив, як книжка знов опинилася в його руках. Руки самочинно розкрили першу сторінку і... о, диво! Вона вже не була чиста! Зверху, в тім місці де звичайно міститься заголовок, стояло одне слово — „Таємниці“. Його букви немов палали і були червоні як кров. І тільки Микола прочитав це слово, як поруч нього виступило друге — „Царства“. По прочитанні цього слова виступило третє — „Темряви“.

І в міру того, як він читував кожне нове слово, завжди появлялося наступне. Від слів книжка наче горіла і в кімнаті стало ясніше.

Микола вже забув, що діється довкруги нього, забув про цілий світ, навіть про бабусю з її великим чорним котом, і ввесь поринув у загадкову книжку.

А слова, мов по команді, все виступали й виступали, утворюючи рівні ряди червоних палаючих букв.

Хоч ці слова були тяжкі як камінь і грізні як блискавиця; хоч вони зміряли до потрясення всієї душі; хоч старалися вповзти в середину душі непомітно, мов та гадюка, і напоїти її солодкою отрутою, — Микола не міг відірватися від них і жадібно пив заборониний нектар, хоч і відчував цілим своїм молодим єством, що це є дуже небезпечна дорога. Дорога, що веде до неминучої загибелі.

В книжці виступили такі слова:

„Таємниці Царства Темряви.

Ти, що відважився прочитати перше слово, памятай, що вступаєш на дорогу може трохи й небезпечну, але зате солодку. Памятай, що ти повинен відректися від цілого світу, відректися від батька й матері, від брата й сестри, від сина й доньки, відректися від усього живого й мертвого і послідовно, невідступно, твердо і сліпо виконувати все те, що тобі буде наказане. Ти стоїш на порозі дороги, що веде до пізнання великих таємниць Царства Темряви, яка панує над землею. Ти маєш одну нагоду посісти владу над силами, якими можеш вмерлій людині привернути життя, а живу — стерти на порошок. Памятай, що Добро є річ відносна і що воно тільки тоді є дійсним добром, коли є корисне для тебе. Твори добро, але тільки для себе. Все мусить уступити тобі з дороги для осягнення твоїх цілей. Рука, яка наносить удар в само серце, повинна бути тверда, як залізо і жепохитна, як дуб. Затям собі добре всі ці слова і памятай, що коли ти вже відважився ступити на цю дорогу, то відступу назад нема, ба інакше згинеш у страшних муках. На доказ правдивости наведе-

них слів наказується тобі: встань, підійди до місця, де висить образ, і оберни його лицем до стіни“.

Микола перелякався не на жарти. Ще читати книжку можна було, хоч і до ранку, але поповнити святотатство — це вже було понад його сили, бо був дуже релігійний. А до того ж ще й треба було відректися від мами, тата, Оленки, тітки Галини . . . Ні, ніколи! Нізачо в світі!

Микола чомусь поглянув на образ Почаївської Божої Матері, що висів над його ліжком, і йому видалося, що Божа Мати заплакала . . . Не видержав Микола і собі заплакав гіркими сльозами.

В цю ж мить розлягло по кімнаті голосне дерчання: дррр . . . і то таке настирливе, що видавалося от-от збудить усіх. А в книжці вже виступили дальші слова: „Не вагайся! Зроби негайно те, що тобі наказано!“

Це був удар, який викликав несподівану реакцію. Микола рішучо жбурнув кнужку на ліжко, влучив електрику і погасив свічку. Дерчання замовкло.

Миколі виступив зимний піт на чолі. Він дрижав, мов у пропасниці, а сльози рясно котилися по його щоках . . .

V.

На другий день товариші приступили до Миколи.

— Ти не чув, як вночі щось дерчало у тебе в кімнаті?

— Ні, не чув! — збрехав Микола і почервонів.

Але всі були настільки зайняті цим дерчанням, що не завважили зніяковіння Миколи.

Про це саме згадала і тітка Галина, але ніхто нічого не знав, хоч і всі чули, за винятком Оленки та малого Івася. Микола вже прийшов до себе й удавав, що це не стосується до нього, бо він цілу ніч дуже твердо спав.

Цілий день ходив Микола, мов прибитий. Можна уявити, що він відчував, коли усвідомив собі ясно цілу

нічну пригоду з її червоним таємничим світлом, з фантастичними тінями по стінах, з палаючими буквами та грізними наказами. А що вже те дерчання на цілу хату, що аж мороз по тілі проходив, то нехай Бог боронить!

Подібний душевний стан має людина, що перенесла смертельну небезпеку, котрої підчас самого акту не відчувала, а усвідомила собі щойно після проминення цієї небезпеки.

Микола став дуже неуважним. Це примітили й учителі, бо він не відразу відповідав на питання, мов не розумів їх, і щойно після повторення наче б прокидався від сну і тоді відповідав.

А книжка бабусі відпочивала спокійненько під сінником Миколи.

Настала п'ятниця. Микола вже прийшов до себе і знов набрався відваги. Захотілося ще раз почитати таємничу книжку. Цікавість звичайно переважає силу стриманости, а заборонені або небезпечні речі завжди приваблюють.

Ще задалегідь перед дванадцятою годиною, коли вже всі спали, Микола розкрив бабусину книжку в надії, що слова, які тоді виступили, залишилися записаними і він зможе ще раз їх перечитати, а дальші то вже прочитає в дванадцятій годині. Але марні були надії — книжка знов була вся чиста.

Тоді Микола почав спокійно дожидати. Попередній страх уже зник і він навіть повеселішав.

Рівно в дванадцятій годині розкрив книгу. Так само, як і попереднього разу, заграло таємниче червоне світло, фантастичні тіні розповзлися по цій кімнаті і виступаючі букви горіли кривавою багрянницею.

Цим разом Микола не спішив і старався затямити кожне слово, але як дійшов до того місця, де наказувалося обернути образ лицем до стіни і цей наказ повторився у категоричній формі — впевненість покинула його. Ним знов оволодів безмежний страх.

— Ні, не оберну, — протестувало щось в нім — а буду читати далі!

Але що з того, коли наступні слова вже не появилися. Не було сумніву, що треба перш виконати наказ і тоді виступлять дальші слова. Микола зупинився. Знов почало щось дерчати на цілу хату, тим разом ще голосніше та настирливіше. Збентежений Микола скочив з ліжка, кинув на стіл відкриту книжку, влучив світло, погасив бабусину свічку і кинув її до шафки. Слова з книжки зникли і наступила тиша.

Втім двері трохи відхилилися зі скрипом і показала якась розпатлана голова. За нею друга. Микола здригнув і зблід...

Але це були товариші Миколи, що їх збудило дерчання. Вони поцікавилися перевірити, що тут діється, бо воно походило з кімнати Миколи.

— Що це ти якісь машини пускаєш в рух, чи що? — запитала перша голова і товариші всунулися в кімнату.

— Ні, я нічого не роблю, — оправдувався Микола дрижачим голосом. — Я також чув якесь дерчання, але не знаю звідки воно походить.

— А що це за книжка в тебе на столі? — спитав другий, схопивши до рук бабусину книжку. — О, це дуже гарний зошит! Де ти такого допав?

— Це... це я позичив... у одного... але вона мені не подобається — викручувався Микола, як тільки вмів.

— Як тобі не подобається, то віддай його мені!

— Ні, не можу. Бо, по правді кажучи, я мушу його віддати назад. Він тільки просив надписати його гарно.

Надійшла збуджена тітка Галина. Вона була сердита.

— А це чому ви не спите? Котрий то з вас робить такий гармидер на цілу хату, що спати не можна? Хто це таку музику заводить? Це ти, Миколо?

І тітка Галина піднесла його подушку, щоб подивитися, чи там чого не сховано. Заглянула теж у шафку і під ліжко.

— Ні, я нічого... Це я... це ми... тільки так говоримо між собою — запинався Микола від страху, що тітка Галина може дізнатись про його таємницю.

— Добре говорення, що дерчить на цілу хату!

Виручив перший товариш.

— Мені здається, що воно дерчало за вікном.

— Тобі здається... — передразнювала тітка Галина. — Ну, годі вже! Лягайте мені зараз спати, бо рано треба вставати до школи!

І тітка Галина сердито почалапала своїми пантофлями.

V.

Не було що робити і знеохочений та переляканий Микола в неділю по обіді поніс книжку назад до бабусі.

Миколу зустрів чорний кіт. Він уже не лежав на траві, а сидів на порозі хатинки і здивовано дивився на Миколу, мов бачив його щойно перший раз.

З куців вилізла бабуся. Лахміття на ній було ще більше забруджене та подерте, ніж перший раз, горб на спині виразніше загострився, а два передніх зуби виступали мов кливаки у кабана. Вигляд мала сердитий.

— Що, не подобалося тобі?! Чи може ти є такий мудрий, що знаєш більше від мене? — уїдливо опитала бабуся, коли Микола соромливо віддавав їй книжку. — А може ти не зробив так, як я тобі казала?

— Ні, я все зробив, тільки...

— Тільки що? Злякався?

— Так.

— Правду кажуть: що мале — то дурне. А я вже думала, що врятуюся через нього...

Втім бабуся стрепенулася, очі зловісно блиснули і права рука піднесла кий догори. Уста заціпилися.

— Іди геть з моїх очей! — зашипіла вона роздільно. — Щоб я тебе більше ніколи тут не бачила, щоб ти... Тьфу на твою дурну голову! — докінчила вона, сердито сплюнувши перед ногами Миколи, і подалася в хатинку.

Чорний кіт підвівся, настовбурчив свою спину, через що виглядав ще більшим, сердито захарчав і зашипів. Здавалося, що от-от скочить із своїми гострими пазурами просто в вічі.

Микола схопився й побіг щосили. Йому все верзлося, що чорний кіт жене за ним і зараз стрибне на спину.

Але кіт залишився на місці. Не відомо, чи він, обмежившись такою сердитою погрозою, сидів на порозі і насолоджувався втечею Миколи, чи може за старим звичаєм посунувся в хатинку слідом за бабусею...

Зморений Микола зупинився і боязко оглянувся. Він не так боявся бабусі, як того великого чорного kota. Але kota ніде не було видно і тільки десь далеко і, як Миколі видалося, приблизно в тому самому місці, де стояла хатинка бабусі, здіймався димок. Цей димок все збільшувався і збільшувався, аж показалося велике полум'я.

Микола перехрестився і побіг далі...

Вже над вечір прийшов Микола до дому. Він мав гарячку і на запити тітки Галини та товаришів відповідав тільки мовчанкою. Тітка Галина в розпуці заломлювала руки і все посилала Оленку змінювати воду на компреси. Так ходили вони біля нього, поки він не заснув.

В ту ніч Микола мав дуже страшний сон. Чорний кіт був завбільшки як собака і сидів на його спині, держучи цупко за руки, в той час як бабуся все хотіла своїми двома кливаками перегризти Миколі горло. На щастя надбігла Оленка і великим ножем, що різала яблуко та покалічила собі пальця, пробила серце ба-

бусі та kota. Рука Оленки була залізна і виглядала як непохитний дуб. Бабуся весь час повторювала: „О, я все знаю, бо все бачу“, а чорний кіт тільки шипів як паротяг.

На другий день Микола вже був здоровий і хоч фізично почував себе добре, то якась тінь залягла в його душі.

VI.

Микола з Оленкою ходили до школи разом. Чоловіча гімназія містилася за жіночою трохи далі через два квартали і це було Миколі подорозі.

— Тільки не забудь зайти по мене! — завжди нагадувала Оленка, коли Микола залишав її та йшов до своєї школи, хоч і знала, що він напевно зайде.

Одного разу вони так верталися зі школи і Оленка всю дорогу щось оповідала про свою товаришку Оксану. Микола був чомусь стурбований і не чув, про що вона говорить. Потім раптово зупинився і почав перелякано дивитись кудись у далечінь. Книжки випали йому з рук і він почав благально кричати:

— Боже мій! Мама топитьсь! Човен перевернувся! Люди, рятуйте, бо вона вже в воді! Мамо! . . . Ма-мо! . . .

Підбігли люди. Почали розпитуватись. Микола весь час повторював, що човен перевернувся і мама напевно вже втопилася, бо він бачив на власні очі, як вона впала в воду. Люди слухали, нічого не розуміючи, і тільки похитували головами.

Оленка силою потягнула Миколу до дому.

Через кілька днів діти дістали листа від мами. Мама писала, що хотіла, як це вона часто робила, трохи проїхатися по обіді човном по озері. Сильний вітер здіймав великі хвилі і було так приємно боротися з ними! Але довше залишатися на озері було небезпечно і вона повернула назад. В цей момент надбігла велика хвиля, підняла човен на свій гребінь і жбурнула в долину.

Мама втратила рівновагу і впала в воду. Але вона не розгубилася: вхопилася рукою за край човна і почала кричати. На крик підіхали рибалки, які недалеко ловили сітями рибу, і врятували її . . .

* * *

Прошли роки. Микола вступив до університету в Києві. Оленка вийшла заміж за молодого прокуратора і мешкала з чоловіком у Каліші біля тодішньої німецької границі.

Одного разу Оленка з чоловіком вернулася з театру. Настрій мали гарний, а маєва ніч була така місячна та тепла!

Після вечері Оленка поцілувала мужа й подалася на відпочинок. Була перша година ночі. Прокуратор пішов у свій кабінет. Він мав ще полагодити на ранок деякі папери.

Але Оленці не хотілося спати. Вона згадала, що залишила цікаву книжку в вітальній кімнаті на канапі. Не влучуючи світла ввійшла туди й здригнулася від несподіванки. На канапі спав Микола. На нім було чорне убрання, а місяць світив просто на його обличчя. Він спав навznak і так тихо, що не можна було пізнати, чи він спить, чи тільки так лежить, хоч очі й мав закриті.

Оленці не хотілося будити Миколи. Чей же був змучений з далекої дороги! Вона відкрила тихенько двері до кабінету мужа. Прокуратор сидів за столом і щось писав.

— Ти знаєш, — зашепотіла Оленка, схилившись на плече мужа. — До нас приїхав Микола і спить у вітальній.

Прокуратор зірвався з крісла і, ввійшовши в вітальню, влучив світло. Яке ж було їх здивування та розгубленість, коли побачили . . . порожню канапу! Тільки одна книжка лежала на своєму місці там, де її поклатла Оленка.

— Може це тобі тільки так привиділося? — розводив руками прокуратор.

— Ні, я виразно бачила його кучеряву голову. Навіть місяць світив просто на його обличчя, а сам був у тім самім чорнім убранні, що й останнього разу, як був у нас.

Кинулися за Миколою по цілім домі, але він так само несподівано зник, як і появився.

Якесь недобре передчуття заволоділо Оленкою. Цілу ніч вона пролежала з відкритими очима...

VII.

Микола студював філософію. Він знав не тільки всю західну літературу з цієї ділянки, але й східну, Особливо остання дуже його цікавила. Все шукав розвязки буття.

Ніхто не бачив Миколи в товаристві. Ввесь вільний час він пересиджував в університетській бібліотеці і завжди знаходився в глибокій задумі, а вигляд мав якийсь стурбований. Було вражіння, що чимсь постійно гризеться. Іноді згадував про дитинство та таємничу книжку бабусі. Тоді нападала на нього скорбота, а обличчя прибирало лячний вигляд.

Одного разу Микола вертався з бібліотеки додому. Думки його були такі ясні, що йому здавалося, що ще трохи — і він розкриє таємницю буття. Ніч була місячна, а повітря таке тепле та запашне, що настроїй його цілком змінився. Постійна стурбованість та задума десь зникли, а їх місце заступила впевненість, що від тепер цілий світ буде належати до нього. І він поринув думками в необмежені простори. Дійсність на цей час перестала існувати для нього...

Микола навіть і стямився, як опинився біля порогу свого помешкання. Вже хотів увійти, як його зір впав на поріг. Напроти нього сидів великий чорний кіт і пильно дивився просто в вічі.

Миколі вдалося, що кіт посміхується до нього і підморгує лівим оком. Чисто так, як це робила колись бабуся. На нього напав страх. Відрухово відвернувся й побіг сам не знаючи куди, аби тільки бути далі від цього чорного кота.

Опинився в бібліотеці. Ще була відкрита. Видно Микола мав особливий вигляд, бо його обступили з усіх сторін. Покликали лікаря.

Виявилось запалення мозку в гострій формі і Миколу відвезли до університетської клініки.

На третій день в першій годині ночі, в той самий день і ту саму пору, як він з'явився Оленці, Микола відійшов у небуття...

ВІЗІЯ

I.

Товариство перейшло до вітальної. Після доброї смачної вечері, скріпленої різними запіканками, спотикачами, сливниками, ягідниками та іншими подібними кулінаріями, панував гарчий настрій. Посипалися анекдоти та жарти.

Івась Зозуленко, вроджений винахідник дотенів, особливо вирізнявся серед присутніх майстерністю своїх оповідань і тому весь час держав товариство в веселій напрузі.

— А тепер розкажу вам, як Іван дзвіночка згубив, — не вгавав він, кинувши теплий погляд на Лесю, милу блондиночку з гарними ямочками на рожевих щоках. — Тільки це не анекдот, а дійсна правда.

„В Печиводах був один штукар. Він так само, як і я, звався Іваном. Одного разу поїхав Іван разом із своєю жінкою Гапкою до Луцька на ярмарок. Захотілося обом нових чобіт. Діло було зимою. Тоді саме влада наказала, щоб під час їзди санками обов'язково був дзвінок: чи то на шії у коня, чи просто причеплений до дишля. Це, щоб бува не наїхав один на одного.

Причепив мій Іван дзвінок до дишля та й поїхали. Лантух з пшеницею під Іваном, а мішечок з конюшиною — під Гапкою. Але жінці цілу дорогу язик так і чешеться, так і свербить. Нема під боком куми от і почала докоряти Іванові: то за якогось там бичка, що впав у яму два роки тому назад та ногу зламав через недо-

гляд, хоч Іван тоді й був у полі; то за свиню, що зіла троє курчаток; то просто за торічний сніг . . .

Але Іван не слухає тих докорів — вже досить наслухався, та все снує думками про Луцький ярмарок та нові чоботи. Аж віхали в місто. Іван прокинувся від своїх думок і згадав про дзвінок. Прислуховується, а він щось не дзвонить. Іван до дишля. Та де там! Нема дзвінка, мов корова язиком злизала. Де ж його в лиха шукати тепер та ще й у снігу! А до ринку то ще далеко.

Почував Іван потилицю та довго не думаючи відв'язав від санок відро, витягнув шабель з драбини, жінці передав віжки, а сам пішов поперед коней та й бубнить шаблем по відру, мов бубнист перед військом, а Гапка слідом за ним коні поганяє.

Аж тут, мов з-під землі, поліціант.

— А це чому ти таку музику заводиш? — питає.

— Та бачите, прошу пана влади поліціанта, — відповідає Іван весело — згубив дзвінок. Так от це дзвоню сам, щоб часом не дістати кари.

— Пся крев! — заверещав представник влади. — То ти будеш в місті такий гармідер заводити? Плати зараз же два золотих кари: один — за відсутність дзвінка, а другий — за порушення публичного спокою!

З владою жартів нема і Іван витягнув з кишені свій гаманець.

— Добре, — каже Іван — я заплачу, але не встигну кілька кроків зробити, як другий пан влада поліціант знову мене покарає, бо все одно дзвінка не буду мати.

— Не бійся. Я дам тобі поквітовання і тебе вже більш ніхто не буде турбувати.

Заплатив Іван два золотих, сховав папірець у гаманець та й каже до жінки:

— Я казав тобі, що треба було дротом привязати, а не якимсь старим мотузочком.

— А чим будеш свині дротувати? Га? Сам винен,

що не вмів привязати як слід. Краще, подивись: що він там написав?

— А дідько його знає, бо й так не вмію читати по польськи. Може таке написав, що поки доїдемо до ринку, то й грошей забракне.

— То бери коня за гнuzдечку та й веди в руках, як не вмієш читати.

Але Іван не послухав. Вскочив у санки та по конях. Дуже вже сердитий був. Штука сказати: два злотих викинув у болото!

Коні шарпнули й несподівано повернули вліво — ліва віжка запуталася за Гапчин чобіт. Мало що не попали під тягарове авто. Аж тут другий поліціант.

— Стій! Ти як їдеш! Не знаєш, де права сторона? Плати один золотий! А де дзвінок?

— У гаманці! — відповідає сміло Іван.

— Як то в гаманці?! То ти ще будеш смішки строїти?

Іван мовчки витягнув поквітування.

— Ага! Добре... Це за дзвінок та за порушення публичного спокою. А за їзду по лівім боці — плати кару!

— Тьфу! — сплюнув сердито мій Іван і поліз за грішми.

— За плювання в місті на землю — ще один злотий! Разом — два! — і поліціант витягнув із шкіряної торбини зшиток з поквітованнями.

Тут вже Гапка не стерпіла.

— Подивіться на цього дурня: за дзвінок заплатив, за відро заплатив, за лівий бік заплатив, а тепер ще й за плювання буде платити! — і вона накинулася на бідного Івана. — То ти, дурню, не міг вдома наплюватись? Ох, Господи! Ну, й покарав же Ти мене таким йолопом!... А щоб тобі те... А щоб тобі це... — сочисто посипалася лайка і невідомо, як довго ще б вона тягнулася, якби цю тираду не обірвав поліціант.

— А ви не знаєте, що в місті лайка заборонена? Платить ще один злотий за лайку! Разом — три!

Іван тільки посміхнувся і заплатив кару. Дістав друге поквітовання. А Гапка відразу зацікавилася — до самого ринку й словом не відізвалася...

В заїзді у знайомого Гершка вільного місця не було й Іван залишив санки з кіньми просто на вулиці. Десь біля другої години майже всі справи були полагождені. Навіть був причіплений до дишла новий дзвіночок. А найголовніше то були чоботи. Новенькі добрі юхтові так приємно облягали ноги, що Іван аж повеселішав, а Гапка свої хромові на гарненьких обчасах та ще й з підковками не хотіла взувати — тільки намірила кілька разів. Вони були призначені на Великдень і тому були старанно завинуті в мішечок з конюшини.

Посідали на санках полуднувати. Звісно хліб, шматок сала, цибулина, ну, й плящина горілки, бо на дворі мороз.

Втім підходить якась молода, огрядно одягнена панночка. Сама розмальована, на голові капелюх та ще й з довгим червоним пером, а в руці — валізка.

— Звідкіля ви, дядьку? — питає улесливо.

— Та з Печивод, може чули — промимрив Іван, бо мав цілу губу запаковану їжою.

— Ах, як це чудово складається! А мені якраз треба до Опанасівки. Це ж подорозі! Підвезіть, будь ласка, а я вам заплачу за це.

Іван поглянув на жінку.

— Добре! — каже Гапка. — Тільки ви так легко одягнені, що змерзнете.

— Це нічого. А скільки візьмете?

— Три злотих, — вихопився Іван.

— Згода. То я залишу валізку, а сама скочу на хвилинку до дому та візьму ще теплу ковдру.

І панночка, вкинувши валізку в санки, поспішно відійшла.

— Ех, ти дурню! — накинулася Гапка на Івана, — треба було сказати п'ять, а не три. Ну, поторгувалася б, а ти спустив би один злотий і мали б чотири. Завжди вирвешся, як Марко з конопель.

Вона ще довго докоряла йому, але Іван не звертав на неї уваги і далі жував своє сало, смачно прицмоктуючи та запиваючи горілкою.

Пройшла добра година, а панночка щось не показувалася. Занепокоєний Іван попростував до Гершка. Може якраз що порадить?

— Знаєш що? — каже Гершко. — Ходім перш подивимося, що є в тій валізці.

Коли відкрили валізку, то в Івана аж в очах потемніло, а Гапка то тільки руками сплеснула від страху. В валізці лежала мертва дитина.

— Ой вей! Ца-ца-ца... — зацмоктав Гершко й поспішно закрити валізку.

— Ой, Іване! Це погано... Дуже погано... Це — вязниця! — і Гершко боязко оглянувся. — Може й не вязниця, але стричок то напевно! — страхав він Івана, хоч і сам вже боявся, щоб часом не влізти в халепу.

— Що ж мені тепер робити? — благав він Гершка. — То ж ти живеш у місті і всі порядки знаєш! Порадь же, що робити.

— От що я тобі скажу, — каже Гершко по надумі. — Ти зроби так: всі свої речі добре сховай під солому, тільки одну валізку залиши зверху. А це що?

— Це мої нові чоботи — обізвалася Гапка.

— Чоботи заберіть з собою, бо шкода кидати, та йдіть за ріг вулиці. Там станьте та тихенько поглядайте. Може що й вийде з того.

Пішов Іван з Гапкою за ріг вулиці та й визирає легесенько, а Гапка то тільки охкає, мов та квочка. Аж підходять до санок двоє обдертих. Бачуть — лежить зверху валізка, а біля саней — нікого. Поглянули по сторонах, чи не слідкує хто, схопили валізку та й у ноги.

Іван вскочив у санки та по конях. Гапка за ним.

— Ой, Боженьку мій! — застогнала вона. — Що ж тепер буде?

— Мовчи та диш, як не хочеш на стричку висіти.

— То ж мої чоботи... Забула з переляку вкинути в санки — стогнала Гапка.

— Чорт з ними, з твоїми чобітьми! Тут треба з душею вирватись, а вона тільки про дурні чоботи...

І Іван щосили погнав геть...

Оповідання зацікавило всіх.

Іван замовк, а на зміну ніхто не прийшов. Запанувала тиша.

— А тепер ви нам розкажіть про щонебудь страшне... — несподівано звернула Леся до Івася. — Ви так гарно оповідаєте...

— А ви не боїтеся? — усміхнувся Івась. — Проти ночі може й небезпечно. Ану ж щось прийде лякати! Будете спати, а воно вас так зимною рукою по лобі, по носі...

— Ой, вже мені страшно! — пискнула дрібненька Тетя, яка завжди прикидалася дуже молоденькою, хоч мала вже під сорок, і все твердила, що заміж — це є найгірше, що тільки могли люди придумати. Можливо тому, що ніхто не хотів її сватати.

— Івась ще молодий, то напевно ще нічого такого не переживав, — завважив сам господар, інженер Бойчук. — От я вам розкажу про один випадок, що зі мною трапився.

Всі присутні насторожилися, а Тетя навіть присунулася до інженера разом зі своїм кріслом.

II.

„Це було в квітні місяці — так розпочав Бойчук своє оповідання — і не дуже так давно: років мабуть одинадцять або дванадцять тому назад.

В той день я не пішов до праці, бо щось не дуже добре почував себе. Не те, щоб був слабкий, але ніби щось гризло мене, було якесь недобре передчуття. Просто, як кажуть, лежав на серці камінь.

День тягнувся довго і був для мене справжньою мукою: ні читати, ні писати, ні взагалі щось робити я не міг, бо все валилося з рук.

Настав вечір. Я перевіряв докладно, як це зрештою робив щодня, всі двері та вікна й поклався до ліжка. На диво я дуже скоро заснув.

Скрип дверей з кабінету пробудив мене. Річ у тому, що моя спальня з одного боку межувала з кабінетом, а з другого — з кухнею. Двері до кабінету відкривалися тяжко і зі скрипом. Завжди треба було вжити трохи сили, щоб їх відкрити, бо пружинова клямка заскакувала дуже глибоко. Двері від кухні я замикав на ключ.

Отже перед сном було все перевірене, особливо двері до кабінету, бо звідтам йшов холод.

Дивне почуття! Прокидаєшся і чуєш, як двері відкриваються із скрипом до самого кінця, тоді, як нікого крім тебе нема в хаті. А разом з тим знаєш, що ввійти нема як, бо скрізь усе замкнене.

Відрухово простягаю руку і влучаю світло. Виразно ще бачу, як двері підходять до стіни, але в кімнаті нема нікого. Зриваюся з ліжка й бігом до кабінету. Влучаю світло. Нікого. Я до других дверей, що провадять з кабінету через коридор на вулицю. Двері замкнені і ключ стремить у замку. Я до вікон. Всі вікна на гаках із середини і жадне непошкоджене! Двері до кухні також замкнені і ключ на своїм місці!

Дивне незрозуміле явище! Тим більше незрозуміле, що весь час відчуваю чийось присутність в кімнаті...

Заглядаю під стіл, під канапу, під ліжку, у всі закартки. Переглядаю все докладно, так докладно, що зазираю навіть у шухляди від комоди та столу, що,

очевидно, є смішне, але нікого й нічого нема. А відчуження чіткої присутності мене не покидає . . .

Хто міг відкрити двері?

Щоб їх відкрити, потрібна була певна фізична сила. На дворі царювала повна тиша. Навіть найменшого вітру не було, а місяць ясно світив просто у вікна кабінету. І ніхто в цей час не переїжджав вулицею, щоб міг, скажім, зробити мале потрясення і тим спонукати двері, щоб самі відкрилися.

І ще одне я забув сказати: як двері відчинилися, я відчув як ніби щось пройшло повз мене, наче був якийсь дивний рух повітря. Не такий, як буває під час протягу чи продуву, але цілком відмінний, неначе б був не то згущений, не то мав у собі певну субстанцію, бо дотик був багато сильніший, ніж дотик вітру.

Я записав дату і годину випадку. В ту ніч я спати не міг. Так з відкритими очима при влученні світлі я пролежав до самого ранку . . .

Приблизно через два місяці я дістав листа з Росії. Мене повідомляли про смерть моєї мами на засланні. Була подана дата і година смерті. Чомусь пригадався мені нічний випадок. Я заглянув до своїх записок.

Дата і година смерті мами цілком згоджувалася з датою та годиною самочинного відкриття дверей у кабінеті!“

— А тепер прошу вас всіх відповісти мені на одне питання: хто відкрив двері? — закінчив інженер своє оповідання і переможно поглянув довкруги.

Втім несподівано увійшла в кімнату Бойчукова. Вона почула останні слова мужа.

— Це я відкрила, — сказала вона — бо тут трохи душно. А може це кому шкодить?

В кімнаті вибухнув регіт.

Бойчукова здивовано повела очима. Їй пояснили причину сміху і вона сама сердечно розсміялася.

Інженер конфузливо відійшов у куток і нервово закурив. Увесь ефект оповідання пропав.

— Жарти жартами, — заговорив Довженко, гімназійний учитель — але є в природі речі, яких навіть наука не годна пояснити. Я сам мав випадок і то дуже дивний. Як маєте бажання, то я вам розповім.

Довженко слів на вітер не пускав і мав репутацію людини, яка завжди говорить правду.

— Просимо, просимо! — залунали голоси.

Довженко витягнув спокійно хустинку, вичистив носа досить голосно, кашлянув, витер свої окуляри, попередньо похухавши на них, сховав хустинку назад до кишені і щойно тоді розпочав своє оповідання. Цю процедуру він завжди переводив перед тим, як мав довше говорити. Всі знали про те і терпеливо ждали, тільки Тетя не пропустила нагоди, щоб не шепнути своїй сусідці про цю особливість Довженка.

— Я б нізащо не вийшла б за нього заміж — закінчила вона, хоч Довженко й не мав ніколи наміру свататись до неї.

III.

„Років може з п'ятнадцять тому назад, — почав Довженко, поглянувши в задумі кудись вгору — я вчителював у Вільні. Секретар нашого шкільного куратора несподівано захворів. Лікарі признали катар шлунка та ще якісь там ускладнення в нирках чи печінці. Словом, вислали його на курорт до Щавниці чи Криниці — докладно не памятаю — на довше лікування. Тимчасом секретарем призначили чомусь мене.

Я передав свою школу іншому і перейшов на нове становище.

Канцелярія куратора була сильно запущена. Я обрахував, що треба було потратити зо два місяці, щоб сьак-так довести її до ладу.

Працю свою я розпочав від картотеки, бо там був найбільший хаос. Час від часу заглядав до мене куратор та бачучи велику зміну в канцелярії на краще, тільки посміхувався. Треба вам знати, що куратор свого секретаря чомусь не любив і видно було, що радів з його відсутності.

Сам куратор належав до типу людей-неробів: любив веселе життя, товариство жінок і полювання на зайців. Вся його праця в кураторії зводилася до підписування паперів та докорів підвладним, які завинили. Завжди, бувало, причепиться до чогонебудь: то печатка криво прибита, то кома пропущена, то має невиспаний вигляд, то ще щось інше. Правду кажучи, його ніхто не любив.

Головну роботу вів заступник куратора та частинно і я, як секретар.

Моє призначення відбулося в кінці травня, а вже в липні куратор виїхав на місячну відпустку.

Одного разу я засидівся в канцелярії допізна, бо хотів мати на другий день вільний вечір. Моя канцелярія межувала з великою салею, де часто відбувалися різні шкільні конференції, а часом і прийняття.

Доходила дванадцята година ночі. Мені залишалося тільки докінчити один обіжник та переписати його на машині. У величезнім будинку кураторії під таку пору не було ні живої душі, крім мене та нічного сторожа, який звичайно дрімав біля вихідних дверей. Всі світла, крім наших, були скрізь погашені.

Втім я почув якийсь рух на салі. Гадаючи, що це можливо сторож порядкує, я не звернув уваги й далі працював. Але рух не переставав і все збільшувався. Це вже перешкоджувало мені в роботі і я виглянув на салю. Можете собі уявити моє здивування, коли я поглянув на те, що там діялося!

Двох хлопчаків по років мабуть дванадцять бігало по всій салі та зсовувало до одного місця, якраз біля

стіни де висів великий хрест, всі меблі, що знаходилися на салі. Обидва були в чорних фантастичних убраннях, обличчя їх були темно-смугляві, а може й просто чорні, на голові — чорне кучеряве волосся, а ноги босі.

Вони не стільки бігали, як скорше літали чи точніше — пливали в повітрі, бо хоч й переступали ногами досить швидко, то однак тупоту ніг на підлозі зовсім не було чути, і їх тіла не підскакували вгору, як це буває під час бігу.

Можливо, що я б запитався їх про цю нічну роботу та добре насварив, якби не одна дуже дивна та загадкова особливість. Хоч жадна з ламп на салі не горіла, то однак було так видно, як в погідну місячну ніч, а може й ще видніше. (Між іншим у ту ніч надворі було дуже темно). На салі панувало дуже гарне ніжне блакитне світло.

Вам це може видатись якоюсь казкою із тисячі й одної ночі, але те, що я бачив, було дійсно щось небуденне, надприродне, бо світло випромінювало просто з очей хлопчаків.

І ще одна загадкова річ. Через відхилені мною двері не падало на салю світло моєї канцелярії, хоч світло лампи й било просто в отвір дверей; воно десь чи губилося чи розпорошувалося в блакитному світлі. Було вражіння, що хтось перетяв моє світло на самім порозі.

А хлопчаків все бігали не звертаючи на мене жадної уваги і все зсовували меблі до купи. Навіть килими постягали зі своїх місць.

Мені стало лячно. Я причинив тихенько двері і причаївся в себе в канцелярії. Очевидно, що вже не до роботи було мені тоді.

Найпростіше було прикликати сторожа та разом із ним перевірити це явище. Але така думка тоді не прийшла мені до голови. Я просто став чогось дожидати. Чого — й сам не знав.

Так пройшло хвилин мабуть з десять. Нараз все стихло. Я переждав ще кілька хвилин і з тремтячим серцем знов відхилив двері на салю.

Те, що я побачив на салі за другим разом, було дійсно щось несамовите. Хлопчаки десь зникли, а під стіною, де висів хрест, майже напроти мене був споруджений з меблів поміст у формі катафалку для вмерлого. Він був гарно прикритий килимами, а по кутах його стояли чотири довгі срібні підсвічники зі застромленими білими восковими свічками. Насвічках видніла тоненька позолота пасочками в формі спіралі.

На цей раз світляне явище було зовсім відмінне від попереднього. Світло з моєї канцелярії так само було обірване на порозі і на салі панувала абсолютна темрява, в той час як катафальок зі свічками ясно виділювався серед цієї темряви. Такого чуда я ще не бачив і був просто захоплений ним. В думці промайнула через асоціацію наукова теорія про те, що промінь світла в порожнечі не розпорошується.

Мое захоплення тягнулося дуже коротко. В одну мить на моїх очах виросла на катафальку велика, на білих металевих ніжках, з білими на заламах обводами та білим посередині хрестом чорна домовина. На ній появилася дуже гарний вінок з червоних троянд, переплетених миртом та дубовим листям. Біла широка стяжка була артистично завязана в долині вінка і її кінці з чорними написами звисали довгими пасмами по обох боках катафалку. Свічки нараз спалахнули.

Відчув як в мене на голові піднеслося волосся, а серце застукотіло ще сильніше.

Втім бачу, як віко домовини дуже помалу і зовсім тихо зсовується від сторони голови до ніг в напрямку до мене разом з вінком. Здавалося, що от от появиться зараз голова покійника.

Я не видержав. Тріснув дверима і вибіг геть...

Сторож спав у коридорі на кріслі. Певно нічого не чув, бо коли я пробудив його, він спокійно відкрив мені двері і побажав доброї ночі.

На другий день заступник куратора привів до мене нового секретаря. Приніс для мене також ще іншу дуже приємну несподіванку: доручив мені офіційне повідомлення про перенесення мене на Волинь і одночасно я дістав трьохмісячну платну відпустку та ордер на покриття всіх моїх коштів перенесення.

Мене задержали в кураторії ще два дні, щоб поінформувати докладно нового секретаря про всі справи та передати йому канцелярію.

Це було в десятій годині ранку, а вже в першій годині прийшла телеграма про несподівану та трагічну смерть куратора під час полювання на диких кабанів.

Заступник куратора просив мене, оскільки я ще не відіду, прийняти участь у похороні.

Через три дні відбувся похорон куратора. Тіло було перевезене поїздом і покладене в салі кураторії.

Я зайшов у кураторію, як кажуть, віддати останню пошану своєму зверхникові. Зі мною було ще двох товаришів. Ми увійшли на салю. Коли я поглянув на те місце, де лежало тіло покійника, мені відразу стало недобре і я мало що не зімлів. Товариші підхопили мене й вивели.

Можете собі уявити, що куратор лежав у тій самій домовині, що тоді виросла перед моїми очима, а катафалок був наскоро зложений з меблів, що знаходилися на салі, чисто так, як це робили хлопчачки, і так само був покритий килимами. Вінок з червоних троянд переплетений миртом та дубовим листям спочивав на домовині.

Це була точна копія моєї нічної візії“.

Довженко закінчив своє оповідання і закурих. На стала тиша. Всі знаходилися під вражінням цікавого

оповідання і снували думками. Декому стало навіть лячно. Особливо жінкам.

Перший прокинувся з задуми Івась. Він попробував трохи розвеселити товариство і сказав якийсь дотеп. Але дотеп був не на місці і ніхто не звернув на нього уваги. Гарний настрій зник і всі почали розходитись: пора вже була досить пізня...

З М І С Т:

	Стр.
1 Таємниця водяного млина -----	5
2. О... Д... Арбоданаско -----	20
3. Загадковий перстень -----	40
4. Чорний кіт -----	74
5. Візія -----	93

Всі права — зокрема перекладу і передруку — застережені автором

Copyright Vitalij Volkov, Philadelphia, Pa.

Найкращі дарунки

ДЛЯ РОДИНИ, ПРИЯТЕЛІВ І ЗНАЙОМИХ

Передплата на щоденник "АМЕРИКА" річно \$7.00
поза ЗДА 10.00

Видання "АМЕРИКИ"

В. Я.: "Душа джерелом життя"	\$0.25
В. Татомир: "Правда визволить вас"25
Б. Полянч: "О-313", шпигунська повість	1.00
Володимир Радзикович: "У подувах буревію", повість з часів визвольних змагань	1.00
Віталій Волков: "Загадковий перстень", збірка оповідань про таємничі події ..	1.00
Богдан Романенчук: "З життя і творчости Наталії Кобринської", в 100-ті роковини з дня народження35
Володимир Дорошенко: "Огнище української науки", історія й діяльність Наукового Т-тва ім. Шевченка	1.00
В. Січинський: "Іван Мазепа—людина і меценат" (ілюстрована)75
Др. Ю. Русов: "Душа народу і дух нації" ..	1.00
о. І. Нагаєвський: "Католицька Церква в минулому й сучасному України" (ілюстрована)	1.00
Яр Славутич: "Модерна українська поезія" (з англійським оглядом, ілюстрована)80
Др. Степан Томашівський: "Історія Церкви на Україні"	1.00
Вячеслав Липинський: "Релігія і Церква в історії України"75

Хто замовляє книжок на суму що найменше 3 дол., тому оплачуємо пересилку самі. На пересилку книжок вартости нижче 3 дол. просимо додавати 10 ц.

Замовлення, разом з належною сумою, просимо слати на адресу:

"AMERICA"—817 N. Franklin St., Philadelphia 23, Pa.